

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Johanna Šilarová

**Symbolika jazyka v povídkách Subcomandanta Marcose
Vyprávění *Starého Antonia* a její význam při komunikaci
Zapatistů se světem**

Symbolism of language in Subcomandante Marcos's tales

Relatos de El Viejo Antonio

and its importance in the communication of Zapatistas with the world

Praha 2023

Vedoucí práce: Doc. Vít Kazmar, Ph.D

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Vítu Kazmarovi, Ph.D., za podporu při výběru tématu a upřímný zájem o problematiku, Carlosu Casasolovi za dlouhé rozhovory, které mi pomohly téma lépe uchopit, Kristině Hamplové za cenné připomínky, věcné i stylistické, Magdaleně Šilarové za mimořádnou podporu. Nakonec patří dík i kočce Novince a kocouru Balamovi, a to za vytvoření harmonického prostředí pro psaní této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. května 2023

Johanna Šilarová

Klíčová slova (česky)

Zapatistické hnutí, přepis mytologie, mezikulturní komunikace, symbolika jazyka

Klíčová slova (anglicky)

Zapatista movement, rewriting of mythology, intercultural communication, symbolism of language

Abstrakt (česky)

Součástí komunikace mezi dvěma kulturami musí být kromě znalosti jazyka také snaha porozumět myšlení, vnímání a chápání světa „toho druhého“. V případě Zapatistického hnutí je to Subcomandante Marcos, kdo zastává roli tlumočnicka slov, myšlenek, ideologie a světového názoru mezi světem mayských povstalců a světem západní civilizace.

Cílem této práce je nahlédnout na Marcosovy povídky *Příběhy Starého Antonia* jako na nástroj komunikace mezi těmito dvěma světy, konkrétně potom analyzovat symboliku jazyka a jeho různé podoby a symbolické funkce v různých kontextech.

Abstrakt (anglicky)

Communication between two cultures must include not only knowledge of the language, but also an effort to understand the thinking, perception and understanding of the world of "the other". In the case of the Zapatista movement, it is Subcomandante Marcos who plays the role of interpreter of words, ideas, ideology and worldview between the world of the Mayan rebels and the world of Western civilization.

The aim of this thesis is to look at Marcos's short stories *Relatos de El Viejo Antonio* as a tool of communication between these two worlds, and then specifically to analyze the symbolism of language and its various forms and symbolic functions in different contexts.

Obsah

Úvod.....	7
1. Zapatistické hnutí	8
1.1. Původ a stručná historie hnutí	8
1.1.1. Zapatistická společnost a její kořeny.....	8
1.1.2. EZLN.....	12
1.1.3. Povstání v roce 1994	13
2. Komunikace Zapatistů se světem	15
2.1. Subcomandante Marcos a jeho role „tlumočnicka dvou světů”	16
2.2. Výprava za život.....	18
2.3. Internet.....	19
2.3.1. Comunicados (přímá sdělení).....	20
2.3.2. Rádio	21
2.3.3. Povídky (metaforická sdělení).....	22
3. Příběhy Starého Antonia	23
3.1. Vztah vypravěče (Marcose) a Antonia	24
3.1.1. Otázka autorství.....	27
3.1.2. Zobrazení domorodých komunit v evropské kultuře.....	28
3.1.3. Postava domorodce - učitele, vypravěče, nositele slova.....	30
3.2. Přepis mytologie (podstata povídek)	31
3.2.1. Původ, funkce a charakter mýtů	32
3.3. Druhy povídek a vyprávěcí, sdělovací prostředky	33
3.4. Slovo a jazyk jako pilíř mayské, potažmo zapatistické identity, kultury dědictví	33
3.5. „Vzdát se” v opravdovém jazyce neexistuje	34
3.6. Příběh o prvním jazyce v těchto zemích.....	37
3.7. Příběh o slovech	43

Závěr.....	46
Primární literatura:	48
Sekundární literatura:	48
Další prameny:	50

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si zvolila především na základě vlastního zájmu o „odvrácenou tvář“ Mexika, jejíž součástí právě zapatistické hnutí bezpochyby je. Ačkoliv se zapatistické revoluční hnutí časem stalo také turistickou atrakcí, hlas příslušníků této komunity je i na dále soustavně umlčován. Právě proto mě proto zaujaly specifické komunikační prostředky, které si zapatisté a zapatistky volí ve snaze rozšířit svůj příběh za hranice Chiapasu.

V první kapitole se pokusím stručně nastínit pozadí, na kterém hnutí vznikalo a počátky samotného EZLN, povstání v roce 1994, jakožto i charakter zapatistické společnosti.

V druhé kapitole představím prostředky, kterými zapatisté komunikují s mexickou vládou i se světem vůbec, tedy prostředky, jejichž pomocí šíří do světa informace o svém boji. Vysvětlím také, proč bylo ve chvíli ozbrojeného povstání šíření informací pro zapatisty bytostně důležité.

Ve třetí kapitole se již budu soustředit na jeden konkrétní komunikační prostředek, tedy sbírku povídek Subcomandanta Marcose *Příběhy Starého Antonia*. Vysvětlím, jak využívá symboliky jazyka ke komunikaci zapatistických idejí a světonázoru západnímu světu, do kterého mexická vláda nepochybně a neskrývaně patří. Pokusím se také zanalyzovat, jak tato symbolika funguje v různých kontextech a odkrýt některé mezikulturní paralely, které jsem v textech mezi řádky vyčetla a velmi se z jejich objevení těšila.

Myslím si totiž, že jazyk, ať už verbální, nonverbální, doslovný či metaforický, vždy a nutně odráží kulturní pozadí a mentalitu mluvčího a setkání kultur, které sama často a velmi ráda prožívám, je pro mne nesmírně zajímavým a obohacujícím okamžikem.

1. Zapatistické hnutí

1.1. Původ a stručná historie hnutí

Chceme-li definovat původ zapatistů, je třeba rozlišovat mezi dvěma pojetí slova „zapatista.“ Na jedné straně se nachází zapatistická společnost s mayskými kořeny a tradicí. Na druhé straně potom stojí hnutí EZLN, v plném znění Ejército Zapatista de la Liberación Nacional (Zapatova Armáda Národního Osvobození). Jedná se o vojenskou složku Zapatistického hnutí.

1.1.1. Zapatistická společnost a její kořeny

Nejprve bych ráda stručně nastínila původ zapatistické společnosti a její odkaz na společnost mayskou.

Mayové, jejichž původ sahá podle doložitelných zdrojů do dob minimálně 2000 let před naším letopočtem, kdy je datováno takzvané předklasické období Mayské civilizace, dosáhli rekordního pokroku v astronomii, matematice i architektuře.

Většina informací o mayské kultuře z doby před španělskou konquistou byla dochována v kodexech, hieroglyfických zápisech na papíře amate, které zaznamenávaly dějiny, vyprávěly o bozích a chodu světa v kontextu mayského chápání času, které je cyklické a, vztahu ke koloběhu lidskému, koloběhu zvířat, rostlin a nebeských těles.

Velká většina mayské kultury byla zničena během španělské konquisty. Část záměrně, kupříkladu mnoho spisů bylo úmyslně spáleno za účelem vymýcení zdrojů informací a předmětů, které by symbolizovaly nebo pomohly zachovat kulturu, identitu a náboženství, které odporovalo nově importované a následně efektivně a násilně distribuované křesťanské víře. Chrámy byly bourány a přestavovány na křesťanské kostely. Jiná část kultury zkrátka „zmizela“ při nepokojích, které s sebou násilné dobývání kontinentu neslo.

Mohli bychom však říci, že, ponecháme-li stranou problematiku náboženského synkretismu, minimálně dvě nesmírně důležité složky mayské kultury a identity se nikdy nikomu kolonizovat nepodařilo.

Na jedné straně jazyk, nebo spíše mnoho jazyků.

Mayská jazyková rodina totiž zahrnuje 20 tzv. jazykových skupin a sečteme-li mluvčí všech jazyků všech jazykových skupin patřících do mayské jazykové rodiny na území Mexika, napočítáme 859 607.¹ Berme ale na vědomí, že kdybychom do počtů zahrnuli i mluvčí na území Guatemaly i Belize, číslo by ještě značně vzrostlo.

¹ https://site.inali.gob.mx/Micrositios/normas/estadisticas_maya.html

Pokládám však za rozumné brát v potaz skutečnost, že právě domorodé komunity, které těmito jazyky mluví, žijí někdy skutečně izolovně od měst a větších vesnic, můžeme tedy předpokládat, že skutečná čísla budou vyšší úměrně s počtem osob, které sčítáním lidu neprošly.

Na druhé straně je to zemědělství, které bylo pro Maye vždy velmi důležité nejen jako způsob obživy, ale také jako porozumění cyklům Země a součást spirituality, neboť podle mayského světového názoru je koloběh přírody, setí, růst a sklizeň, úzce spjat s určitými časovými cykly, jejichž chápání je nedílnou součástí víry.

Jih Mexika a sever Guatemaly, tedy oblasti mayské domoviny, navíc nabízí velmi úrodnou půdu a velké přírodní bohatství. Paradoxně právě tato skutečnost se mayským zemědělcům stala osudovou při dobývání kontinentu Evropany pod záminkou šíření katolické církve a s poloskrytým záměrem nashromáždit co možná největší množství drahých kovů. Také ale při té další konquistě, která nepřišla na lodích ze dne na den, nýbrž se formovala napříč 20. stoletím a trvá dodnes, bez valných vyhlídek na změnu, tedy konquistě kapitalistického režimu, která do mayských oblastí, skrze Mexickou vládu zasahuje z USA. Ta využila jednak přírodního bohatství, jednak ale také bídné pozice mayských komunit v kontextu mexické společnosti, která jim byla přidělena ideologií evropské nadřazenosti, kterou s sebou přinesla španělská konquista. Jak ideologie evropské nadřazenosti, tak i kapitalistická konquista nyní v Mexiku působí paralelně a jsou velkým zdrojem politických i společenských nepokojů.

Zapatistický přístup ke spravování půdy formulován v roce 1993 je velmi jasně a podrobně vysvětlen na internetové stránce *Enlace Zapatista*, v komuniké s názvem *Ley agraria revolucionaria*,² ve kterém zapatisté oznamují nová, jimi vytvořená pravidla vlastnictví půdy, která se měla týkat všech vnitrostátních nebo zahraničních zemědělských nemovitostí a zemědělských podniků na území Mexika a jejichž přijetí a dodržování budou od mexické vlády vyžadovat, tentokrát silou. Jak sami uvedli, po vzoru Emiliana Zapaty a proti reformám článku 27 mexické ústavy, jehož přepsání v rámci vstupu do NAFTA mělo drobné zemědělce nejvíce postihnout³.

S výjimkou obecních pozemků, pozemků „ejido“⁴ nebo pozemků v držení lidových družstev, měl být rozsah veškerých pozemků přesahujících 100 hektarů půdy špatné kvality nebo 50 hektarů půdy dobré kvality redukován na uvedené minimum. Pozemek, jenž by přesahoval určitý rozsah, měl být vlastníkům odebrán a rozdělen bezzemkům a zemědělským nádeníkům, kteří o půdu požádají, nebo do kolektivního vlastnictví za účelem vytvoření družstev, rolnických společností nebo zemědělských a živočišných výrobních kolektivů, přičemž část produkce pozemků, na které se zákon vztahuje, měla připadnout na podporu sirotků a vdov po bojovnících revoluce a na podporu revolučních sil.⁵

Cílem kolektivní výroby mělo být v první řadě naplnit potřeby mexického lidu. Pokud některý region trpěl nedostatkem určitého druhu zboží, mělo být vyměněno s jiným regionem, kde se

Počet mluvčích všech domorodých jazyků na území Mexika potom činí 7,364,645.
<https://cuentame.inegi.org.mx/poblacion/lindigena.aspx>

² <https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1993/12/31/ley-agraria-revolucionaria/>

³ Tamtéž

⁴ Obecní zemědělská půda, kterou vláda přidělí komunitám, nejčastěji domorodým

⁵ <https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1993/12/31/ley-agraria-revolucionaria/>

vyrabí za spravedlivých a rovných podmínek. Až kdyby mělo dojít k nedprodukci některé suroviny, mohla být exportována do jiných zemí. Právě tento bod se zdá být zvláště podstatný, neboť bylo zřejmé, že oficiální vstup Mexika do NAFTA silně podpoří vývoz kvalitních mexických surovin do zahraničí a na samotné jihomexické rolníky zbydou produkty druhotné kvality.⁶

Koneckonců, právě taková je situace k dešnému dni. V Chiapasu najdeme na každém rohu nějakou tu „původní“ záležitost spojenou s kakaem nebo kávou, muzea s komentovanou prohlídkou a degustacemi, čokoládu dobré kvality však můžeme kopit prakticky jen poměrně draze, v prodejnách určených pro nás, turisty, navíc pod nálepkou „fair trade“, nebo některou podobnou, abychom si mohli kromě opravdového kakaá vychutnat také blahosklonný pocit, že podporujeme práci domorodců a tím jim v podstatě „pomáháme“.

V posledních dvou bodech komuniké zapatisté vysvětlují, jaký bude mít tato reforma přesah do společnosti.

Měla být zřízena obchodní střediska, která by za spravedlivé ceny vykupovala výrobky rolníků a prodávala zboží, které rolníci potřebují k důstojnému životu. Také měla být vytvořena komunitní zdravotnická střediska s bezplatnými léky. Vzniknout měla vzdělávací centra a svobodné školy, kde by se mohli rolníci a jejich rodiny vzdělávat beu ohledu na věk, pohlaví, rasu či politickou příslušnost a osvojovat si dovednosti potřebné pro svůj rozvoj. Měla být vytvořena dokonce zábavní centra, která měla rolníkům a jejich rodinám zajistit místo důstojného odpočinku. Také střediska pro výstavbu silnic s inženýry, architektky a potřebným materiálem, aby rolníci měli důstojné bydlení a dobré dopravní cesty. Nakonec měla být vytvořena také střediska služeb, která by rolníkům a jejich rodinám zajistila elektřinu, pitnou vodu, kanalizaci, rozhlas a televize, stejně jako potřebnou výbavu domácností.⁷

Na velmi podobném principu ostatně dnešní zapatistická společnost funguje, avšak fungující společnost, kterou zvládli zapatisté vybudovat, rozhodně nevybudovali díky tomu, že by vláda přijala a respektovala tyto zákony.

Naopak, snaha podojit úrodné oblasti a vyždímat z nich maximum potenciálního zisku přetrvává.

A právě v reakci na neomezené čerpání přírodních zdrojů, ale také jako důrazné gesto odmítnutí hlasu, který Maye po staletí nutí k asimilaci a přijetí pravidel a způsobu života dobyvatele, se v průběhu 20. století začalo formovat odbojové hnutí. Jakýmsi nepřímým předchůdcem hnutí EZLN bylo hnutí FLN - Fuerzas de Liberación Nacional (Síly národního osvobození), které se zformovalo roku 1969 v městě Monterrey na severu Mexika a reagovalo především na sociální nerovnováhu a nepokoje, v daný moment především masakr demonstrujících studentů na náměstí Plaza de las Tres Culturas

⁶ <https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1993/12/31/ley-agraria-revolucionaria/>

⁷ Tamtéž

v Tlatelolku.⁸ Smutným paradoxem je, že se jedná o náměstí, kde jen několik metrů od sebe stojí ruiny aztéckých chrámů, koloniální chrám Templo de Santiago Apostol a úplně novodobé panelové domy, které by za určitých okolností byly mohly symbolizovat vzájemný respekt a pokojnou koexistenci.

Samotné hnutí EZLN ale volá především po uznání a respektování práva na autonomní způsob života mayských zemědělců a kritizuje především rozhodnutí mexické vlády „vydat“ zemi, tedy i oblasti historicky i kulturně náležící indiánským komunitám, do rukou kapitalistické politiky USA, přičemž jakousi poslední kapkou, stejně jako záminkou k ozbrojenému povstání roku 1994 bylo podepsání vstupu do NAFTA, Severoamerické dohody o volném obchodu, která měla za cíl liberalizovat obchod mezi USA, Kanadou a Mexikem⁹.

⁸ MÁCHA, Přemysl. *Plamínek v horách, požár v nížině*, Praha: Doplněk, 2003, ISBN: 80-7239-145-3, s. 95

⁹ Možno dohledat na odkaze: <https://sedmagenerace.cz/o-nafte-chiapasu-a-kukuricnych-zrnech/>

1.1.2. EZLN

Původ hnutí se ideologicky vztahuje k Mexické revoluci (1910 - 1917) a k myšlenkám, které hlásal jeden z jejích protagonistů, Emiliano Zapata. Jednou z myšlenek, o kterou se Zapatisté opírají, je, že půda by měla náležet tomu, kdo ji obdělává.

Politický vývoj Mexika ve 20. století byl však diametrálně odlišný.

Krátce po revoluci byli obyvatelé mexického venkova uchvátnuti pozemkovou reformou, která hlásala, že noví vlastníci přerozdělené půdy budou včleněni do státního systému.¹⁰ Potenciálně nespokojeným skupinám pracujících udělovala vláda drobná privilegia a vykupovala si tak sociální smír. Brzy ale došlo k masivnímu růstu střední třídy. V 70. letech nastala ekonomická krize a vládní strategie úplatků už nebyla použitelná a upustilo se od ní.¹¹ To postihlo právě střední třídu a nad Mexikem se začala zatahovat mračna.

Jako gesto odporu vůči politické straně PRI, která tou dobou byla u moci více než padesát let, se odehrála série krvavě potlačených studentských demonstrací. Společenské napětí značně rostlo.

Ekonomická krize způsobila růst zahraničního dluhu. Došlo k zásahu Mezinárodního měnového fondu a vláda, ve snaze najít rychlé a efektivní řešení, začala otevírat dveře neoliberalním reformám.¹²

James W. Russel, profesor sociologie a latinsko-amerických studií na Eastern Connecticut State University v USA, komentuje vývoj situace následovně:

Nová pravidla byla z politických důvodů propagována téměř jako emancipace. Ale každý, kdo trochu znal historii, musel vědět, že to velmi rychle povede ke koncentraci pozemkového vlastnictví. A jakmile indiánské komunity přijdou o půdu, ztratí to, co jim dává nezávislost. To je první rána indiánským komunitám. Další ránou je, že NAFTA, která vešla v platnost v roce 1994, stanoví patnáctileté období, v němž všechny tarify na dovoz potravin budou postupně odstraněny. To znamená pro indiánské komunity opravdovou katastrofu. Nadbytek kukuřice produkované na americkém Středozápadě se nyní dováží do Mexika a prodává se za ceny nižší, než jakým mohou indiánští rolníci konkurovat. Jsou tedy vytlačováni i z této strany a potom nelegálně migrují do USA, kde je tamní velkofarmáři rádi zaměstnávají. Myslím, že nyní je zřejmé, že NAFTA ve skutečnosti zvýšila migraci do USA.¹³

¹⁰ ŠMAUSOVÁ, Veronika. *Mediální strategie zapatistického hnutí: Vizuální reprezentace EZLN v časopisu Proceso*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: Doc. Markéta Křížová, Ph.D., s. 24

¹¹ Tamtéž, s. 25

¹² Tamtéž, s. 26

¹³ <https://sedmagenerace.cz/o-nafte-chiapasu-a-kukuricnych-zrnech/>

Bylo to v 90. letech, kdy se v Lakandonském pralese v reakci na lhostejné jednání vlády vůči zemědělcům, kteří těmito opatřeními utrpěli, začala pomalu formovat, organizovat a rozrůstat skupina vzbouřenců.

Existuje mnoho zdrojů, které vyprávějí o vzniku Zapatistického hnutí různě. Příběh z úst samotných příslušníků hnutí vypráví, že okolo roku 1983 se v Lakandonské džungli v nejjižnějším státu Mexika setkalo několik málo Mayů s několika málo mestici, kteří do Chiapasu přijeli z měst ze severu. Sdíleli myšlenku vybudovat skupinu, která by byla s to se Mexické vládě postavit na odpor a začali ji velmi záhy přetavovat ve skutečnost. Skupina se rozrůstala o další a další mayské zemědělce, kteří byli jednáním vlády postihováni a s ideou revolucionářů sympatizovali.

1.1.3. Povstání v roce 1994

Jak mexická vláda, tak zapatisté směřovali své přípravy k datu 1. ledna 1994, kdy měla být smlouva o vstupu do NAFTA podepsána, jako jakési završení Salinasova prezidentského období.

Avšak narozdíl od vládních jednání, která probíhala od roku 1992 veřejně, probíhaly přípravy, důkladná organizace a vojenský výcvik zapatistů v utajení.

Podle původního plánu se mělo jednat o 5000 povstalců, mezi nimi ženy, muži i mladí, zbylých 4000 mělo zůstat v záloze. Z původního velkolepého plánu, který zahrnoval, mimo jiné, obsazení vojenské základny v hlavním městě Chiapasu Tuxtla Gutiérrez, obsadit několik chiapaských měst a podniknout tažení na sever do hlavního města Mexika se mnoho nenaplnilo. Mexická vládní armáda bezohledně rozmetala většinu tažení a Zapatisté utrpěli značné ztráty na životech. Přesto však zapatisté dosáhli během povstání několika triumfů. Podařilo se jim obsadit radnice několika významných měst jako San Cristóbal de las Casas, Ocosingo, Las Margaritas, Altamiro, Chanal, Oxchuc a Huixtán a na krátkou dobu obsadili téměř 25% rozlohy Chiapasu. Největším triumfem bylo bezpochyby obsazení San Cristóbalu, kde osvobodili všechny vězně v místní věznici a zabrali radnici, odkud, v čele se svým mluvčím Subcomandantem Marcosem, důrazně komunikovali své požadavky vůči vládě¹⁴.

V noci na 1. ledna roku 1994, zatímco se Chiapas probouzel z novoročního opojení, sestoupily z hor do měst stovky Mayů, ozbrojených a s jasně formulovanými požadavky na mexickou vládu. Obsadili, mimo jiné, radnici ve městě San Cristóbal de Las Casas, v historicky nejdůležitějším městě regionu, kde setrvali na znamení ostrého nesouhlasu s vládními postupy¹⁵.

¹⁴ MÁCHA, Přemysl. *Plamínek v horách, požár v nížině*, Praha: Doplněk, 2003, ISBN: 80-7239-145-3, s. 113-114

¹⁵ <https://www.jornada.com.mx/2009/06/15/politica/013n1pol>

O den dříve mexický prezident Carlos Salinas de Gortari, člen středopravicové strany PRI, na samotném sklonku svého prezidentského období a po dlouhém vyjednávání a velkém očekávání, podepsal vstup Mexika do NAFTA (North American Free Trade Agreement). Severoamerická dohoda o volném obchodu měla za cíl liberalizovat obchod mezi USA, Kanadou a Mexikem. Při vzájemném obchodu mělo dojít k většinovému odstranění cel. Mexická vláda plánovala přepsat článek 27 ústavy, který garantoval komunální půdu a tu mělo být možné volně prodávat. Dalo se tušit, že tento krok povede ke zruinování většiny drobných zemědělců¹⁶.

Povstalci budovu radnice neopustili po opakovaných výzvách ani po zásahu mexické armády. Ba naopak. Improvizovaně ozbrojení a relativně narychlo vojensky vycvičení příslušníci EZLN¹⁷, muži ženy i dospívající, odolali pokusům povstání rozehnat a dali tak jasně najevo, že neustoupí ani o krok.

Skutečnost, že se skupina povstalců ubránila útoku mexické armády, jakkoliv se může zdát podivuhodná, má své důvody.

¹⁶ <https://sedmagenerace.cz/o-nafte-chiapasu-a-kukuricnych-zrnech/>

¹⁷ Ejército Zapatista de Liberación Nacional (Zapatova Armáda Národního Osvobození)

2. Komunikace Zapatistů se světem

Přestože vláda povstalcům v jejich požadavcích nevyšla vstříc, zapatisté si vydobyli pozornost a sympatie široké veřejnosti v Mexiku, ale i po celém světě.

Důvodem tak masivního úspěchu byla velmi promyšlená strategie šíření informací a komunikace se sympatizanty na všech kontinentech, za kterou stál Subcomandante Marcos. Právě skutečnost, že ve chvíli, kdy členové EZLN z radnice San Critóbalu důrazně žádali o svobodu a práva mayských obyvatel, upíral na Chiapas zrak celý svět, zajistila mimo jiné zapatistům o něco mírnější jednání ze strany vlády, neboť masakr mayských rolníků, žádajících vládu o respekt, by vzbudil masivní odpor veřejnosti a z toho plynoucí další „nepříjemnosti“.

Byl to právě Marcos kdo od prvních výstupů EZLN na veřejnost stál za jakýmsi PR hnutím. S vytrvalým bojem mayských zemědělců sympatizoval a svůj neobyčejný intelekt, řečnické a literární schopnosti i charismatické vystupování a komunikaci s medií nabídl do služeb hnutí, které začalo v 90. letech pomalu krystalizovat a u jehož zrodu sám stál.

2.1. Subcomandante Marcos a jeho role „tlumočnicka dvou světů“

Vlastním jménem Rafael Sebastián Guillén Vicente, bývalý vysokoškolský profesor, filozof, spisovatel a aktivista Marcos byl jedním z těch mesticů, kteří nejen že stáli u samého zrodu hnutí v 90. letech, ale podle některých zdrojů byl také členem hnutí FLN¹⁸, které tomu zapatistickému předcházelo.

Verzí vyprávění, jak vlastně Rafael Sebastián Guillén Vicente přišel do kontaktu s mayskou komunitou, kdo do jaké míry vznik hnutí inicioval a kdy a za jakých okolností se stal tvář zapatistického hnutí, je hned několik.

Jedna verze tvrdí, že na severu Mexika se setkala několik intelektuálů, jedním z nich Rafael Sebastián Guillén Vicente, kteří sdíleli podobnou kritiku vůči mexické vládě a protikapitalistickou ideologii (mohlo by se jednat o původní členy hnutí FLN), kteří společně podnikli výpravu do Lakandonského pralesa. Tam se setkali s mayskými zemědělci, kterým vyložili, že s nimi sdílí rozhořčení a nabídli jim pomoc při formování organizovaného hnutí. Kdo byli ti, co výpravu absolvovali spolu s budoucím Subcomandantem Marcosem, se však neví.¹⁹

Ze skutečnosti, že zapatistická identita čerpá z identity mayské, stejně jako z jejich snahy ubránit své kořeny, bychom zase vyvodili, že vznik hnutí byl iniciován samotnými mayskými komunitami a tvář Subcomandanta Marcosse posloužila jako nástroj pro komunikaci požadavků vůči vládě. Mayské komunity, které se evropané po několik staletí tak usilovně snažili dobýt, materiálně i spirituálně, jsou nuceny vzdorovat kolonializaci, bojovat za zachování vlastní identity, už od počátku španělské konquisty. Avšak s rychle rostoucí industrializací, která se rozeběhla po průmyslové revoluci a podnítila masivní růst megaprojektů a moci velkopodnikatelů, začali mayští zemědělci trpět zejména důsledky té druhé konquisty, tedy té kapitalistické, která přicházela a stále přichází z USA a které samotní mexičtí politici v době ekonomické krize otevřeli dveře a k potřebám mayských komunit se tak jednoznačně otočili zády.

Nakonec, mexická novinářka Gloria Muñoz Ramirez, která se zapatistickým hnutím dlouhodobě zabývá, popisuje setkání velmi stručně a konkrétně: „*Dne 17. listopadu 1983 dorazila do Selva Lacandona malá skupina domorodců a mesticů. V horském táboře pod ochranou černé vlajky s rudou pěticí hvězdou formálně založili Zapatistickou armádu národního osvobození (EZLN).*”²⁰

¹⁸ MÁCHA, Přemysl. *Plamínek v horách, požár v nížině*, Praha: Doplněk, 2003, ISBN: 80-7239-145-3, s. 95

¹⁹ Tamtéž

²⁰ MUÑOZ RAMIREZ, Gloria. *El fuego y la palabra: Una Historia del Movimiento Zapatista*. México D.F.: La Jornada EDICIONES, Revista Rebeldía, 2003. ISBN: 968671979-2, s. 27: „El 17 de noviembre de 1983 un reducido grupo de indígenas y mestizos llegó a Selva Lacandona. En un campamento de montaña, bajo el cobijo de una bandera negra con una estrella roja con cinco puntas, fundaron formalmente el Ejército Zapatista de Liberación Nacional”

Účelem mé práce však není dobrat se objektivní pravdy. Naopak, tajemství, které zahaluje téměř mytologický počátek hnutí a příchod Subcomandanta Marcose, tedy setkání dvou světů, je možné spatřovat jako faktický základ mnoha metafor, které se v Marcosových povídkách objevují.

Zapatistická kosmovize, ideály a světonázor je sice „historicky“ založena na kosmovizi starých mayů. Avšak veskrze nucené polopřijetí katolické církve a následné vykrystalizování náboženského synkretismu, který je v současné době v Mexiku praktikován, veskrze staletí, kdy Mayové vzdorovali všem druhům masivního tlaku zřící se vlastní identity a pokorně přijmout podřadnou pozici vůči Evropanům, nebo „alespoň“ těm evropštějším obyvatelům Mexika, skrze desetiletí, která tou dobou uběhla od Mexické revoluce, jejíž reformy skýtaly naději a budoucí politický vývoj přinesl o to větší zklamání, skrze všechny tyto faktory byla mayská společnost nucena svou kosmovizi adaptovat. Mluvíme – li tedy o zapatistickém světonázoru, který nám byl představen hlasem Marcose, je důležité, že i jejich případ se jedná o fůzi mnoha vlivů a že Marcos musel přijít s chiapaskou mayskou komunitou do velmi důvěrného kontaktu, aby měl možnost jejich chápání světa skutečně porozumět a jejich myšlenky a požadavky přeložit do jazyka západní společnosti.

Právě to je totiž funkce, kterou Subcomandante Marcos v rámci hnutí zastává, role tlumočnicka dvou světů, tedy světa Zapatistů a světa západního. Nejedná se pouze o tlumočení jazyka, nýbrž především o tlumočení myšlenek, ideálů, světonázoru a požadavků Zapatistů vůči západnímu světu (ve kterém byl sám Marcos vychován) co možná nejsrozumitelnějším způsobem.

Od chvíle, kdy se zapatistické hnutí dostalo do kontaktu s médii, kde jej Subcomandante Marcos zastupoval jako mluvčí, vystupoval pod tímto krycím jménem.

Pravděpodobně se jedná jednak o jakousi hru s identitou, nebo spíše anonymitou, která bývá povstaleckým hnutím vlastní, na druhé straně ale také o jakési opatření, jak Marcosovu funkci skutečně omezit na mluvčího hnutí a vyvarovat se dojmu, že stojí v jeho čele jako vůdce. Odtud pochází mimo jiné i výmluvně pojmenovaná hodnota „Subcomandante“, kdy předpona „-sub“ na první pohled vypovídá o skutečnosti, že Subcomandante Marcos je ve službách něčeho většího.

Krycí jméno Subcomandanta Marcose bylo později změněno na Subcomandante Galeano, stejně jako jeho image. Dříve veřejně vystupoval vždy s černou kuklou, (ta je jakýmsi symbolem Zapatistů a původně, v obě ozbrojeného povstání, měla praktickou funkci), dýmkou a dvěma hodinkami (ty také nosí mnoho ze zapatistů, neboť se neřídí stejným časem, jako zbytek obyvatel stejného časového pásma, nýbrž „vlastním“ časem, s rozdílem jedné hodiny, Subcomandante Marcos sám v jednom z rozhovorů říká, že až se jejich časy sjednotí, zapatistického boje již nebude zapotřebí²¹). Nyní vystupuje pod jménem Subcomandante Galeano a nosí pásku přes oko. Veřejnosti bylo oznámeno, že Subcomandante Marcos

²¹ Marcosovo vysvětlení je možné nalézt na následujícím odkazu, v rozhovoru pro mexickou televizi Televisa: <https://youtu.be/irLRvbI3qpc?t=51>

zemřel,²² nebo zkrátka odešel (verze se liší), i když bylo veřejně známo, že se jedná o stejnou fyzickou osobu. Jednalo se spíše o symbolický počin, opatření, které mělo zabránit přílišnému růstu kultu osobnosti. Přijetím jména Galeano zároveň vzdal poctu jednomu ze zavražděných zapatistů. Obecně je ale stále známý spíše pod jménem Marcos, pravděpodobně částečně kvůli skutečnosti, že jméno Marcos používal v době, kdy media na dění v Chiapasu upírala zrak nejvíce. K náplni svého poslání využívá mnoho různých způsobů komunikace, několik různých médií a literárních stylů a v jeho úspěchu hraje roli beze sporu kromě intelektu a vzdělání také Marcosovo neobyčejné řečnické a literární nadání.

Od povstání v roce 1994 také hovořil hlasem zapatistů při rozhovorech, které byly poskytnuty médiím. Jeho mimořádné řečnické schopnosti a klidné, jisté, charismatické, místy až lehce neuctivé vystupování v médiích, zároveň ale i jasně a velmi srozumitelně formulované myšlenky podpořili obraz o autonomitě a nezávislosti hnutí.

2.2. Výprava za život

Mluvíme-li však o komunikaci zapatistů se světem, nesmírně důležitým prostředkem je hlas i takových příslušníků hnutí, kteří neovládají rétoriku západního světa a neužívají koncepty feminismu, komunismu, marxismu a leninismu, ale zkrátka vlastními slovy formulují své myšlenky, své potřeby. Způsob, jakým chápou rytmus dnešního světa, jak se vůči rytmu západního světa vymezují a přesvědčení o jiném, pro nás „alternativním“ rytmu, který by pomohl zabránit bezohlednému konzumování země i lidskosti. Rytmus, který by souzněl spolu s rytmem země, namísto aby ho dusil.

V květnu roku 2021 zapatisté zahájili cestu do Evropy pod názvem „Výprava za život-kapitola Evropa“ a se slovy „Nikdy jste nás nedobylí“ zamířili nejprve do Madridu. Výprava připadla symbolicky k pětistému výročí dobytí Mexika Hernánem Cortésem. Zapatistky a zapatisté ale nepřišli hledat omluvu za španělskou conquistu, jak bychom mohli očekávat. Naopak, požadavek, který vznesl současný mexický prezident López Obrador, sami považují za pokrytecký:

Nemusíte nás žádat, abychom vám něco odpouštěli. Už dost hraní si se vzdálenou minulostí, která tak pokrytecky ospravedlňuje současné zločiny: vraždy sociálních aktivistů, jako například našeho bratra Samira Florese Soberanese, genocidu skrytou za megaprojekty, ze kterých mají prospěch pouze mocní (...) My, zapatisté a zapatistky, se do této minulosti nechceme vracet ani sami, a už vůbec ne s někým, kdo zasévá rasovou zášť a živí svůj zapšklý nacionalismus bájemi o údajných krásách aztécké říše, která ve skutečnosti vyrostla z krve nám podobných, a kdo se nás snaží přesvědčit, že s pádem tohoto impéria byli poraženi domorodí lidé těchto oblastí.²³

²² <https://www.jornada.com.mx/2014/05/26/politica/003n1pol>

²³ <https://a2larm.cz/2021/05/zapatistky-pluji-do-sveta-hledat-co-nas-dela-rovnymi/>

Delegace byly dvě, jedna vyrazila na jaře, na lodích, druhá v létě, letecky.²⁴

Do Evropy přijeli především ukázat, že navzdory „oběma“ conquistám, tedy dobytí Španělskem, ale především současnému neustálému „dobývání“- drancování, vraždění a kradení, za kterým podle nich stojí kapitalistický systém, nikdy skutečně dobytí nebyli. Že jsou zde a stále vzdorují.

Přijeli vyprávět o své autonomní společnosti, kterou za více než dvacet let vybudovali a o tom, jak funguje a jak je strukturovaná.

Zapatisté vytvořili vlastní systém školství, zdravotnictví, práva i zemědělství, který funguje prakticky nezávisle na státních strukturách.

Soustředí se ve správních centrech, které se jmenují „caracoles“ (ulity). Prvním z nich byl caracol Oventic poblíž města San Cristóbal. Dnes takových center funguje celkem třináct. Do roku 2020 byly caracoly po vyplnění krátkého formuláře a s doprovodem zapatistů přístupné veřejnosti, v tuto chvíli jsou však veřejnosti vinou pandemie z bezpečnostních důvodů uzavřeny.

O většině důležitých rozhodnutí se diskutuje na tzv. Juntas de Buen Gobierno (Rada Dobré Vlady). Její členové se pravidelně střídají, aby nedošlo k nežádoucímu růstu moci.

Přestože se neidentifikují s označením feministé, během několika rozhovorů při návštěvě Prahy zdůraznili, že při jejich boji kráčí muž a žena po boku, protože společně jsou silnější.

Přijeli ale také se zájmem poznat další kolektivy, které bojují za spravedlnost, šetrnost a úctu k planetě a možnost důstojného žití.

Přijeli vyprávět o svém boji a naslouchat vyprávěním evropských aktivistů, vzbouřenců a bojovníků za lidská práva o jejich vlastních bojích.

Přijeli nám říct, že navzdory tomu, že pocházíme z odlišných kultur, že naše historie jsou rozdílné a dokonce kontexty a důvody našich bojů se liší, každý máme ten svůj bojovat důstojně, s vírou, nadějí a oporou svých sester a bratrů.

2.3. Internet

Ještě před samotným povstáním v roce 1994 zapatisté vytvořili webovou stránku Enlace Zapatista, jakýsi blog, který funguje jako komunikační kanál s veřejností.

²⁴ Druhá cesta je oznámena v komuniké publikovaném v českém znění na blogu organizace *Blackseeds*: <http://blackseeds.net/2021/09/12/zapatiste-na-ceste-do-evropy/>

2.3.1. Comunicados (přímá sdělení)

V roce povstání sloužila především k publikaci tzv. comunicados (komuniké) krátkých textů, kterými promlouvají k veřejnosti. Některé apelují, další informují, většina z nich však obsahuje trochu od obojího a bývají silně metaforického charakteru.

Vůbec první z těchto prohlášení byla zveřejněna 31. prosince roku 1993, tedy přesně den před lednovým novoročním povstáním a většina z nich má logicky charakter jakéhosi varování. Zajímavou skutečností je, že těchto komuniké bylo téhož dne vydáno přesně třináct, což je číslo, které má v mayské kultuře klíčovou roli. Symbolizuje mimo jiné třináct „hlavních“ kloubů lidského těla a třináct úplňků roku.

Deset z těchto komuniké oznamují nové, zapatisty vytvořené zákony, kterými se od téhož dne veřejně vymezují vůči mexické vládě a kterými se řídí i v rámci vlastního společenství, mezi nimi *Ley de impuestos de Guerra (Zákon o válečné dani)*, *Ley agraria revolucionaria (Revolucionářské agrární právo)*, *Ley de trabajo (Pracovní právo) nebo Ley revolucionaria de Mujeres (Revolucionářské právo Žen)*. V následujícím odstavci cituji část komuniké *Ley agraria revolucionaria*.²⁵

Krátce před lednovým povstáním komuniké sloužila jako hlavní informační zdroj, pomocí kterého zapatisté komunikovali své požadavky mexické vládě jako varování před podepsáním vstupu do NAFTA, jejich obsah je tedy velice dobrým klíčem k pochopení smýšlení zapatistů, konkrétních důvodů a zklamání, které je jak k formulování požadavků, tak k samotnému povstání vedly, zároveň ale také myšlenek a ideálů zapatistické společnosti i kosmovize vůbec. Konečně také odrážejí jakousi vizi rovnováhy, spravedlivé společnosti a udržitelného světa tak, jak by za určitých okolností mohl existovat. Ze samotných textů je zároveň na první pohled patrné, jak nedostupná je v danou chvíli taková realita, neboť současná situace v Mexiku se s představou zapatistů o zdravém a spravedlivém světě úplně míjí. Právě tento hořce ironický kontrast se jeví jako další, jaksi nepřímá, forma kritiky mexické vlády.

Po roce 1994 nějakou dobu veškeré komuniké, které byly na Enlace Zapatista zveřejněny vydával také časopis La Jornada, který byl tou dobou jedním z hlavních levicově smýšlejících mexických medií.

Od té doby byla publikována poměrně hutně po necelých třicet let, poslední vyšlo v březnu 2022 a vyjadřuje se k počátku války na Ukrajině.

²⁵ <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/category/1993/>

2.3.2. Rádio

Kromě komuniké a pravidelných příspěvků blogového charakteru, které informují o vývoji a změnách v zapatistické společnosti, byla po nejistých pokusech na konci tisíciletí konečně založena také nezávislá rozhlasová stanice *Radio insurgente* s podnázvem „*La voz de los sin voz*” („*Hlas těch, kteří hlas nemají*” nebo „*Hlas umlčovaných*”), která vysílá přes internetovou stránku <https://radiozapatista.org/>. Rádio vysílá ve španělštině, v jazycích tsotsil, tsetsal, chol a tojolabal²⁶. Organizaci programu rádia mají na starost především ženy, zatímco o technickou stránku se starají především muži.

Samotní zapatisté popisují své rádio těmito slovy: „*Rádio Zapatista je kolektiv svobodných, autonomních, alternativních médií, který tvoříme my, nezávislí komunikátoři, kteří věříme v možnost vybudovat Mexiko mimo kapitalistickou logiku zisku a konkurence a mnoho světů se spravedlností, svobodou a důstojností...*“²⁷

²⁶ <https://radiozapatista.org/>

²⁷ https://radiozapatista.org/?page_id=14631

„*Radio Zapatista es un colectivo de medios libres, autónomos, alternativos o como se llamen, conformado por comunicadorxs independientes que creemos en la posibilidad de construir un México fuera de la lógica capitalista del lucro y la competencia, y muchos mundos con justicia, libertad y dignidad.*“

2.3.3. Povídky (metaforická sdělení)

Dalším z komunikačních prostředků vytvořeným ke sdílení zapatistických idejí a světonázoru, stejně jako apelování na obyvatele všech kontinentů a příslušníky všech kultur, aby nebyli lhostejní vůči lži, nespravedlnosti a násilí, jsou povídky Subcomandanta Marcose, které sdílí tyto myšlenky a poselství prostřednictvím pohádkově mytologických textů.

Marcosova zapatistická literární tvorba je poměrně rozsáhlá. Mezi mnoha dalšími jmenujme alespoň některé knihy. Sbíрка povídek *En algún lugar de la Selva Lacandona. Aventuras y desventuras de Don Durito* o příhodách brouka, který si říká Don Durito a putuje Lakandonským pralesem, malý a pomalý, ale také odolný a vytrvalý. Paralelu se zapatistickým bojem netřeba vysvětlovat. Sbíрка *Los otros cuentos* je jakousi kompilací vybraných povídek z jiných sbírek a povídek nových, jako třeba široce oblíbená povídka *El maíz palomero*, formulována jako mytologický příběh o vzniku pokrmu „palomitas“ (v doslovném překladu holubičky, v češtině ne příliš poeticky pop-corn). Snad bych ještě ráda zmínila knihu *Muertos incómodos*, která vyšla česky pod názvem *Nepohodlní mrtví* a kterou ve spolupráci s Marcosem napsal mexický spisovatel Paco Ignacio Taibó II metodou, kdy vždy, když jeden z nich dopsal kapitolu, poslal ji tomu druhému, aby pokračoval a naopak.

3. Příběhy Starého Antonia

V příbězích, které zaznívají z úst Starého Antonia, Marcos využívá důmyslné vypravěčské taktiky. Nejprve představí určité mytologické prostředí mayské kultury. V některých příbězích zahrnující konkrétní mayské mýty i bohy, jejichž jména se objevují ve starých mayských spisech. V jiných zkrátka vytváří neurčitě mytologická prostředí, která různými způsoby vypráví příběh vzniku světa, planet, lidí i jazyka, pojmenovává určité lidské slabosti i ctnosti, kterými disponují také bohové.

V obou případech však využívá jekéhosi ryziho, metaforického, alegorického charakteru, který mýty a legendy zpravidla mívají, pro zakomponování určitého elementu, ať už celistvé, konkrétní postavy nebo jen vlastnosti, která symbolizuje zlo, strach, anebo slabost, která se zlem a strachem nechá přemoci. A právě ve chvíli, kdy se vystaví tento kontrast, je paralela se zapatistickým bojem jasná.

Marcos vytvořil určitý mytologicko politický „synkretismus“, za jehož pomoci zapatistické hnutí prezentuje a který je dnes chápán jako jejich vlastní identita a mytologie, s hluboko sahajícími kořeny. Mluvíme – li o tomto synkretismu, je třeba brát v úvahu, že, byť Marcos bez pochyby disponuje neobyčejně rozsáhlými znalostmi té „původní“ (tady nechci říci, před konquistou, ale před Marcosem) mayské kultury, v nejedná se o přímé navázání na nějakou kulturu, nýbrž rekonstrukci určitého dědictví za přidání politického diskurzu, který však zároveň volá po respektování oné kultury, jdou tedy skutečně ruku v ruce.

Kniha je založena na dvou hlavních vypravěčských rovinách: Rovině „Já a Starý Antonio“ a rovině mytologických příběhů, které Antonio vypráví.²⁸

Než se ale Antonio dá do vyprávění, ubalí si ve staré baličce cigaretu z kukuřičných listů, Marcos si nacpe dýmku a začne obřadný prolog, kdy spolu Marcos a Antonio rozmlouvají. Setkání Marcose a Antonia, ač za různých situací a na různých místech, uvede samotný příběh a pochystá mu půdu. Jedná se o jakýsi symbolický refrén, který staví jakousi atmosferickou bázi pro Antoniova povídání. Napříč knihou se dokonce několikrát objeví paralela mezi obláčky kouře a moudrými slovy které vychází z úst starého Antonia. Nejen že obřad společného kouření má v mayské kultuře silě symbolický význam, půjdeme – li ale ještě o něco dál, mohli bychom snad i najít paralelu mezi esovitými ornamenty plazmatického tvaru, které ve starých kodexech symbolizují slova a samotnými obláčky kouře, které Antoniovi ve spiraloitých kudrlinkách stoupají od úst.

Antonio většinou příběhem naváže na předchozí rozmluvu s vypravěčem a když metaforicky pohádkový příběh dopoví, vloží ho někdy do přímé souvislosti s tím, co jím chtěl sdělit. To se povětšinou týká mayské identity, světonázoru, ideálů, či mravního kodexu nebo lidských

²⁸ VANDEN BERGHE, K. (2002). *Nativismo y alter/natividad en los Relatos del viejo Antonio del Subcomandante Marcos. Caravelle (1988-), 78, 197–209, s. 200*

morálních kvalit obecně. Tímto přirovnáním jakoby uzavře kruh, který kouřícím obřadem a rozmluvou započal. Ten se potom opakuje znovu a znovu, pokaždé za trochu jiných okolností. Obřad kouření tedy, kromě společensky – metaforického náboje, nese i funkci rytmického elementu, který značí, že se blíží další Antoniovo vyprávění a dává, jak vypravěči, tak i čtenáři určitou jistotu.

3.1. Vztah vypravěče (Marcose) a Antonia

Identita vypravěče zůstává od začátku do konce knihy skryta, což tvoří paralelu ke skryté identitě samotného Subcomandanta Marcose, zahalené do kukly do prvního veřejného výstupu až dodnes. Avšak Antonio, který je vypravěčem knihy uveden jako vypravěč samotných příběhů, patrně i proto, že informace o něm máme z druhé ruky, tedy z textů Subcomandanta Marcose, figuruje v popředí jako zdroj orální tradice, indiánské moudrosti kosmovize.

Dostáváme se tedy do jakéhosi řetězce dvou vypravěčů, kdy Antonio stojí přímo u zdroje moudrosti a vypráví, co mu sdělili jeho předci, rostliny, bohové a vesmír, zatímco vypravěč samotné knihy mu pozorně naslouchá, aby potom mohl Antoniovu moudrost sepsat do podoby příběhů s prology kouření a posdílet se západní civilizaci.

Ačkoliv se nejedná o nic nového – podobný motiv nalezneme v knize *Vypravěč Maria Vargase Llosy*. Ještě o mnoho užší, hojně zmiňovanou paralelu se Starým Antoniem potom nalezneme v postavě Dona Juana, šamana rodu yaqui, proslaveném knihami Carlose Castanedy, který svému učni předává vědění v oblasti posvátných rostlin s halucinogenními účinky. Přestože předávané vědění se liší, v obou případech se jedná o prakticky totožný vzorec, kdy vypravěč vede rozhovory se svým „mistrem“, který komunikuje s entitami nám neznámými a vznikají tak jakési dva mosty, které zprostředkují proudění informací ze samotného srdce kultury až k široké veřejnosti. A to dokonce v překladech do mnoha světových jazyků: jak *Příběhy Starého Antonia*, tak *Cesta do Ixtlánu*, jak se jmenuje jsou přeloženy dokonce do češtiny, to samotné už vypovídá o světové rozšířenosti a zájmu široké mainstreamové veřejnosti západní civilizace o možnost nahlédnout, alespoň zprostředkovaně, do vědění kultur, které si po stalení kolonizace uchovaly alespoň část svébytné identity, víry a kosmovize.

Tento vztah učedníka, osoby „zvenčí“, pozorovatele a toho, který naslouchá a mistra, předavatele moudrosti, v tomto případě vztah vypravěče Marcose a Starého Antonia, tvoří velmi realisticky vyhlížející paralelu k samotnému setkání Subcomandanta Marcose s Mayskými zemědělci v Lakandonském pralese okolo roku 1984, kdy se Zapatistické hnutí začínalo formovat. Jak jsme ale již zmínili, samotné setkání těchto světů dodnes oplývá jakousi mytologickou nedoložitelností faktických událostí. A skoro by se zdálo, že právě tato historická rozmlženost okolo vzniku EZLN nabízí skutečně plodnou půdu nejen pro nespočet interpretací a nejrozličnějších vyprávění o setkání těch, kteří byli u vzniku EZLN, nýbrž také

vytváří naprosto ideální klima pro spřádání mytologicky politické syntézy, která tvoří bázi Marcosovy zapatistické literární tvorby.

Přikloníme – li se k jedné z verzí vniku EZLN (str. 4) a rozhodneme se ji považovat za reálnou, je to pravděpodobně částečně z toho důvodu, že se nám okolnosti a historický kontext událostí, je-li nám známý, zdá kompatibilní se samotnými událostmi. Z části ale pravděpodobně také proto, že sympatizujeme s autory vyprávění nebo těmi, kteří jej také přijali za pravdivé. Nakonec, a zde už mluvíme na velmi osobní rovině vnímání, bude pravděpodobně hrát určitou roli také subjektivní přístup k daným událostem. Tedy, kterou verzi vyprávění považujeme ze důvěryhodnou zkrátka na základě osobních sympatií a touhy věřit.

Marcos ve svých textech obvykle nejprve přichystá jakýsi historicky či mytologicky důvěryhodný kontext. Ten zpravidla odkazuje na prameny všeobecně uznávané, někdy se opírá o konkrétní motivy i jména bohů, které se vyskytují ve spisech o mayské mytologii *Popol Vuh*, jako je motiv lidí z kukuřice²⁹, nebo postava matičky Ixmucané³⁰, využívá mytologických vzorců i mezikulturně sdílených motivů spojených s počátkem světa a lidstva, jako je stvoření země, rostlin, zvířat, lidí a jazyka³¹.

Na druhou stranu se opírá o historii vzniku hnutí, zaznívají zmínky o Marcosově vstupu mezi chiapaské rolníky i přípravách povstání. Vypráví o rozhodnutí zvolit černé kukly jako symbol zapatistického povstání a vzdoru, nebo jak přišel k „hodnosti“ Subcomandanta.

Přičemž politicko-historický kontext povětšinou tvoří prolog, provázený rituálem kouření a uvádí Antoniovo vyprávění zatímco mytologický kontext potom v rámci vyprávění chystá půdu pro samotné jádro poselství.

Občas se dokonce vztahuje k odkazu Emiliana Zapaty a Mexické Revoluce.³²

Je ale podstatné zmínit, že konkrétně postava Emiliana Zapaty v marcosových textech odkazuje spíše k mytologickému prostředí, než k fakticky-historickému. Jakoby Marcos

²⁹ Zmínka o stvoření prvních lidí z kukuřice ve spisech *Popol Vuh*: SLAVÍK, Ivan. *Popol Vuh: a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-7272-000-7, s. 100

Zmínka o stvoření prvních lidí z kukuřice v „Příbězích Starého Antonia“: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 18

³⁰ Zmínka o matičce Ixmucané ve spisech *Popol Vuh*: SLAVÍK, Ivan. *Popol Vuh: a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-7272-000-7, s. 27

Zmínka o Matičce Ixmucané v „Příbězích Starého Antonia“: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 93

³¹ „Když potoky stékají“: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 15

³² Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 41

postavu mexického revolucionáře řadil do stejné kategorie úctyhodnosti ale i časové vzdálenosti a spíše symboličnosti, jako bohy, vesmír a první lidi. Jakoby, zmínkami o Zapatovi, vyprávěl jakousi genezi samotného hnutí.

Ať už ale příběh začíná úvodem do historických nebo mytologických událostí, Marcos se ve většině případů drží podobné vypravěčské taktiky. Vybuduje určitý kontext, postavený na faktech nebo osobních vyprávěních, která pravděpodobně i většina pragmatičtějších čtenářů bude schopna přijmout, aby poté do plodné půdy zasel metaforická poselství, která, jakkoliv bizarní by se mohla zdát sama o sobě, v kontextu celistvého příběhu zazní překvapivě přirozeně a buďto jsme schopni je zkrátka přijmout, nebo nám, jak jistě Subcomandante Marcos doufal, nasadí brouka do hlavy.

Jako příklad uveďme třeba povídku „Příběh o slovech“, kdy podle Marcosových slov Antoniovo vyprávění o zrození jejich jazyka vyústí tvrzením, že prvními slovy v „jejich jazyce“ byla *demokracie, svoboda a spravedlnost*.³³

Jakkoliv důležité mohou významy slov demokracie, svobody a spravedlnosti v kontextu hnutí být, i podprůměrně informovanému čtenáři musí být rychle jasné, že na prvopočátku jazyka pravděpodobně musely stát spíše výrazy spjaté s primitivními lidskými potřebami, než koncepty spjaté s harmonickým fungováním společnosti, avšak o dost složitější.

Skutečnost, že jazyk samotný je o mnoho starší než jakékoliv písemné záznamy, zároveň spolehlivě znemožňuje spolehlivý doklad o doslovné pravdivosti nebo nepravdivosti Marcosova metaforického tvrzení. A nakonec, záleží na tom? Zdá se, že o potvrzení nebo vyvrácení Marcosových tvrzení zde vůbec nejde. Že záměrem je uvolnit a pootevřít omezeně uvažující mysl, odsunout stranou argumenty a důkazy a Antoniův příběh přijmout a chápat ve své celistvosti.

Jako podobný, leč ještě o píd' podivuhodnější příklad uveďme povídku o původu Emiliana Zapaty, kdy Antonio zastaví Marcosovo historicko-politické povídání o počátku a vývoji mexické revoluce, negramotnosti a pozemkových reformách, aby, když se Marcos odmlčí, reagoval slovy: „Tak to nebylo“(...) „Povím ti, jak to s tím Zapatou bylo doopravdy“³⁴ a následně vypráví o „zrození“ Zapaty splynutím dvou bohů Ik'kala a Votána³⁵.

V tomto případě snad ještě více závisí na individuální interpretaci. Vyprávění o „vzniku“ Zapaty splynutím dvou bohů, samo o sobě, může vyznít téměř jako výsměch, nebo přinejmenším velmi troufalá mytologicko-ideologická improvizace. A možná právě tak by se

³³ <https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1995/11/17/doce-anos-del-nacimiento-del-ejercito-zapatista-de-liberacion-nacional/>

Tyto tři pojmy zaznívají jako refrén již v komuniké z roku 1996, publikovanému k12. Výročí založení EZLN, můžeme tedy předpokládat, že se jedná o jakési pilíře hodnot zapatistického boje.

³⁴ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 39

³⁵ Tamtéž, s. 39-40

dal chápat Marcosův zapatistický literární žánr. Právě jako jakási fúze mytologických a ideologických prvků, která se dá chápat jako přepsání mytologie mayské na mytologii zapatistickou. Otázka kdo je „autorem“ této zapatistické mytologie je v úzkém vztahu s otázkou kdo je zakladatelem samotného zapatistického hnutí.

3.1.1. Otázka autorství

Za autora povídek je sice obecně považován Subcomandante Marcos. Kniha je však zakončena doslovem s titulkem „O existenci Starého Antonia“, který skýtá naději na vysvětlení otázky, která nás pravděpodobně provází celou četbou. Doslov obsahuje rozhovor se zástupcem velitele (Subcomandantem) Marcosem, majorem Moisésem a velitelem Tachoem, rozhovor provedli Yvon Le Bot a Maurice Najmanal.

Yvone Le Bot se ptá: „Řekl jste, že Starý Antonio je klíčová osoba, která skutečně existovala, není to jen literární výtvar. Co vám Starý Antonio přinesl?...“ , načež Marcos odpovídá: „Ano, Starý Antonio umírá roku 1994 a já jej poznal v roce 1984... Jednou jsme se potkali ještě v době, kdy jsme se neznali... On řekl, že byl na lovu, ale blízko svého pole a já mu řekl, že jsem inženýr... Později jsme se opět setkali a začal tento vztah... Zpočátku se sen partyzána střetl s rolníkem, vysvětloval jsem mu politiku a přesvědčoval ho. Tak tedy začínám o historii Mexika, zapatismu a on mi odpověděl příběhem o Votánu a Ik'kalu. První vesnice, do které jsme, kterou jsme v roce 1985 získali, nebo také první vesnice, do níž jsme vstoupili jako zapatisté, je vesnice Starého Antonia. Zde působil svým způsobem jako překladatel, když nám vysvětloval, čím jsme a čím bychom měli být. ”

Narozdíl od jiných postav, které sehráli v historii hnutí určitou klíčovou roli, jako například Subcomandante Moisés, Subcomandanta Ramona nebo Mayor Ana María o Antoniovi nejsou kromě sbírky povídek žádné konkrétní zmínky, což by spíše nahrávalo tvrzení, že se jedná, stejně jako v případě Dona Durita, o literární postavu vytvořenou Marcosem namíru zapatistickému poselství, tedy jakýsi literární sdělovací prostředek.

Informace, které o Starém Antoniovi zprostředkovává předmluva knihy a prology mezi povídkami, tedy že je ženat s doňou Juanitou, že jeho mladší dceru zahubil hlad a starší syn již žije svým životem, že kouří cigarety balené z kukuřičného listu a umírá na tuberkulózu roku 1994 tedy roku, kdy došlo k zapatistickému povstání (o kterém v knize pozoruhodně nepadne ani slovo), také nejsou příliš směrodatné při rozhodování, zda tvrzení o historické existenci Antonia věřit.

Nabízí se také možnost, že Starý Antonio byl skutečně „Chiapanec z masa a kostí“, jak píše v prologu knihy sociolog Armando Bartra³⁶, a kterému Marcos vložil do úst slova a příběhy, které mu vycházejí z úst spolu s kudrlinkami cigaretového kouře.³⁷

Objektivní pravdy ohledně existence Starého Antonia se pravděpodobně dobrat nelze. A je důležité si uvědomit, že při porozumění Marcosova poselství o historickou pravdivost a shody postav s reálnými lidmy zkrátka nejde.

Podstatné je texty chápat jako podobenství.

Každá z postav má svou specificky symbolickou roli a zosobňuje určitou skutečnost, myšlenku nebo vlastnost, která je s mytologií nebo ideologií zapatismu spjata³⁸.

Postava Starého Antonia stojí v centru dění nejen pro to, že v knize vystupuje jako vypravěč příběhů, které povídá Marcosovi, ale především proto, že zosobňuje mnoho důležitých symbolů zapatistické identity i symbolů zapatistické mytologie.

3.1.2. Zobrazení domorodých komunit v evropské kultuře

Pro lepší porozumění kontextu postavy domorodého vypravěče jako komunikačního prostředku zapatistických idejí vůči světu považuji za podstatné alespoň stručně nastínit historii evropských pokusů o vykreslení indiánů jako literárních, případně filmových postav a všimnout si jistého klišé v zobrazení amerických domorodců, které v evropské kultuře hluboce zakořenilo stále existuje. Ne proto, že by přijetí evropanů mělo mít větší váhu než jiných, ale zkrátka proto, že je má analýza provedena na pozadí evropské kultury a považuji za podstatné brát kulturní rozdíl v úvahu.

Ráda bych zdůraznila, že následující rozbor je založen na dojmu, kterého jsem nabyla při setkání s texty, kde dané postavy vystupují, místy se opírám o rozbor a analýzy, které se zabývají podobnou tematikou. V žádném případě nemá tento text sloužit jako odborný etnologický rozbor nebo kompletní výčet podobných zobrazení.

Zobrazení domorodých obyvatel Ameriky se v západní literatuře objevuje v různých podobách po staletí. Především se jedná o stereotyp domorodce, který ve většině případů reprezentuje stejné vlastnosti, bez ohledu na to, odkud pochází. Roli zde hraje pozorování

³⁶ BARTRA, Armando, „*Mýty z globální vesnice*“ en: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 9

³⁷ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 34

³⁸ VANDEN BERGHE, K. (2002). *Nativismo y alter/natividad en los Relatos del viejo Antonio del Subcomandante Marcos. Caravelle (1988-), 78, 197–209, s. 200*

odlišnosti vůči evropské kultuře, než snaha o pochopení skutečné identity konkrétních kultur, natož konkrétních lidí.

V evropské literatuře se zmínky o domorodých kulturách začínají objevovat především v době konquisty, kdy byly obě strany, jak dobyvatelé, tak obyvatelé dobývaného území, konfrontovány s pojetím jinakosti. Prakticky jediná svědectví, která se zachovala, byla - „přirozeně“ - ta evropská, neboť historie je psaná dobyvateli.

Počátek stereotypizace domorodých kultur v literatuře je možné spatřovat v Kolumbových dopisech, ve kterých jsou domorodí obyvatelé naivně popsáni jako nevinní, neposkvrnění civilizací, jednodušší a spokojení. Toto zkreslení, pravděpodobně motivováno Kolumbovou touhou zajistit si financování dalších cest, nebylo pro evropské poznávání amerických kultur nejspíše nejšťastnějším začátkem. V romantismu toto primitivní vnímání a zobrazování „neevropské“ kultury narůstá o koncept. tzv. „ušlechtilého divocha“ který rozvinul především Jean-Jacques Rousseau se svou snahou dobrat se počátku lidského společenství. Později se podobný pohled na „exotické kultury“ zrcadlí v konceptu *magického realismu* německého historika Franze Roha.

Na závěr bych si dovoluila zmínit příběh, který na výčtu evropského zobrazení domorodých kultur nesmí chybět: „*Nesmrtelná dobrodružství Vinnetoua, rudého gentlemana, a Old Shatterhanda (...) Kniha je plná romantiky a věčného souboje dobra se zlem uprostřed divoké, nezkrotné přírody. Ukazuje obraz indiánů, původních obyvatel Ameriky, v nesmlouvavých soubojích s bílými dobyvateli.*“³⁹ Myslím, že není třeba citát z popisu knihy německého autora Karla Maye příliš komentovat. Snad bych jen ráda dodala, že ve filmovém ztvárnění románu vystupuje v roli apačského indiána herec Pierre Louis Baron de Bris, tehdejší hvězda francouzské popkulturní scény pocházející ze šlechtického rodu. Jako záminka k obsazení jistě posloužila skutečnost že má kořeny v Kanadě, tedy geograficky i etnicky musel mít k severoamerickým indiánům blízko... za podstatné považuji dodat, že filmové ztvárnění Vinnetoua se v Evropě proslavilo natolik, že dodnes mezi průměrně vzdělanými čechy zůstává jméno Vinnetou jako synonymum pro jakéhokoliv indiána, tedy člověka pocházející z některé domorodé kultury.

Myslím, že tento stručný výčet evropských pokusů o literární, potažmo filmové zobrazení domorodých kultur je nanejvýš dostačující k tomu, abychom pochopili, jak zcestou a překroucenou představu o daných kulturách většina průměrně vzdělaných Evropanů pravděpodobně prostřednictvím kultury získá.

Ne zřídka přechází zobrazení domorodých kultur do trapného, romantizovaného klišé o svobodě, sepletím s přírodou, štěstím plynoucím z jednoduchosti života a podobně. Dalším úskalím západních pokusů o vykreslení indiánské, nebo, lépe řečeno, zkrátka neevropské identity, je jakási nechtěně rasistická, nebo možná spíše europocentristická, tendence, která jakoby měla ambice skrze popis jedné jediné osoby pojmenovat souhrnně celou kulturu.

³⁹ <https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/vinnetou-203002300#popis>

Může se zdát pozoruhodné, že právě Marcosovo zobrazení Starého Antonia nápadně zapadá do tohoto stejného fenoménu. Využívá stejného, určitým způsobem stereotypizujícího vyobrazení, které následuje klišé, které nám pomáhalo velmi zjednodušeným způsobem nahlédnout na kulturu nám cizí.

Není však nepravděpodobné, že tohoto stereotypu využil zkrátka proto, že postava, která upozaduje individuum v zájmu komunity, šel Marcosovi do noty při vymezování se vůči agresivnímu individualismu s ostrými lokty, který jde s neoliberalistickou filozofií ruku v ruce.

3.1.3. Postava domorodce - učitele, vypravěče, nositele slova

Kdybychom se ale zaměřili na literární příklady konkrétní postavy sečtělého domorodého starce, buďto učitele nebo vypravěče příběhů, přesuneme se převážně k latinskoamerickým autorům a můžeme tedy i zadoufat, že se bude jednat o zobrazení o něco reálnější, neboť je v některých případech založeno na osobním setkání autora s konkrétní, skutečnou postavou.

Tak je tomu například v případě Juana Matuse, učitele Carlose Castanedy, peruánského šamana „Ino Moxo” ve sbírce vyprávění *Las tres mitades de Ino Moxo y otros brujos de la amazonía*, nebo postavy „vypravěče” ve stejnojmenné knize Maria Vargase Llosy. Zmíňme snad ještě postavu Antonia Bolívara z knihy *Stařec, který četl milostné romány* autora Luise Sepúlvedy. Přestože v případě Antonia se nejedná o vypravěče nebo učitele v pravém slova smyslu, jeho úloha a esence jeho postavy sdílí s ostatními výše zmíněnými postavami mnoho.

Je na první pohled patrné, že výše zmíněné postavy spojuje mnohé. A dost možná je spojuje ještě více, než je na první pohled patrné.

Všechny představují člověka žijícího v úzkém, jakoby bratrském, rodinném spojení s přírodou. A pravděpodobně by ani toto spojení nepojmenovali jako vztah „člověka s přírodou”, neboť toto pojetí je vlastní především západní kultuře, stejně jako pojmenování „indián” pro příslušníky všech společností, které obývaly území ameriky před evropskou invazí. Pravděpodobně by spojení „člověk - příroda” neviděli tak markantní, neboť se od „přírody”, tedy veškerého živého i neživého světa, který není člověkem, nikdy neseparovali tolik jako my.

Ve všech zmíněných případech se jedná o starce, nebo postavu jakoby bezvěkou. Její identita je pokaždé nějakým způsobem upozaděna, nebo přinejmenším zahalena určitým tajemstvím, ať už je to upozaděním individuality, jakýmsi diskrétním vystupováním, nebo záměrným zatajováním pravé identity, jako je tomu například u „Vypravěče” Vargase Llosy.

Přičemž obojí jak stáří, případně neidentifikovatelný věk osoby, tak jakoby zatajená nebo upozaděná identita jakoby vyzdvihovala něco, co bychom mohli nazvat kolektivním

vědomím, kolektivní identitou, nebo snad kolektivní pamětí. Individualita je pokaždé nějakým způsobem upozaděna.

Některé postavy vystupují záhadně, téměř tajnůstkářsky a živí v nás zvědavost, kterou však nikdy zcela neuspokojí jako v případě Carlose Castanedy, kdy osoba Dona Juana představuje šamana - mistra, který si vsutku dává načas se sdílením každé kapky vědění. Jindy působí na první pohled docela všedně, vesele, obyčejně lidsky. O Antoniovi Bolívaru již titul knihy, tedy Stařec, který četl milostné romány, prozrazuje zalíbení v emočním požitku, který mu četba dopřává. Skutečnost, že je jinak vykreslen stejně, jako většina moudrých starců, kteří soužijí v harmonii s rostlinami a zvířaty a nemluví více než je nutné k tomu, aby předali své vědění, ho jakoby řadí do stejné kategorie s Donem Juanem, Starým Antoniem, i všemi ostatními postavami zosobňující domorodou moudrost jakýmsi lehce stereotypizujícím způsobem.

3.2. Přepis mytologie (podstata povídek)

Zmínili jsme již, že povídky jsou mytologického charakteru.

Marcos využívá jak univerzálních mytologických témat, jako je počátek světa, stvoření prvních lidí⁴⁰, nebo původ prvního jazyka⁴¹, tak konkrétních postav mayské mytologie, jako je bohyně matička Ixmucané, bohové Ik'kal a Votán, postava netopýra (samotné slovo Tzotzil, označující jak jeden ze čtyř jazyků, kterým zapatisté mluví, tak jeho samotné mluvčí, znamená v překladu „netopýří lidé“). Paralelně s těmito odkazy se ale objevují koncepty, postavy i výrazy buďto novodobé, nebo pocházející z jiné kultury⁴², které tu a tam problesknou příběhem a na jednu stranu zčeří věrohodnost mytologie tak, jak ji známe, na druhou stranu však v určitou chvíli jakoby vytvořili novou fúzi původní mayské mytologie a levicově revolucionářského diskurzu s feministickým podtextem.⁴³ Tedy přepisem původní mayské mytologie vzniká mytologie zapatistická.

V tuto chvíli považuji za podstatné položit si otázku ohledně podstaty, původu a funkce mýtů.

⁴⁰ „Když potoky stékají“: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 15

⁴¹ „Příběh o prvním jazyce v těchto zemích“: tamtéž, s. 114

⁴² Výskyt pojmu „demokracie“ v mytologickém kontextu o stvoření prvních slov: tamtéž, s. 44

Výskyt pojmu „patriarchát“ v mytologickém kontextu o stvoření pop-cornu:
<https://enlacezapatista.ezln.org.mx/2021/06/16/la-calamidad-zapatista/>

⁴³ S pojmenováním jako levicová ideologie nebo feminismus se zapatisté neidentifikují, jak sami poznamenali na podzim 2021 při setkání v budově Invalidovny v Praze. Dodávají, že nemají nic proti těmto konceptům, oni je ale za své nepřijímají.

3.2.1. Původ, funkce a charakter mýtů

Mytologie stojí ve většině kultur za jakýmsi sdíleným vitálním vědomím, neboť je to právě mýtus, který od počátku lidstva řídil lidské chápání světa, tedy i jeho vzniku a koloběhu⁴⁴.

Alfredo López Austin, badatel výzkumného ústavu antropologického univerzity UNAM, definuje mýtus z literárního hlediska. Podle něho je mýtus z verbálního hlediska ústním projevem, zatímco z hlediska syntaktického se jedná o příběh, neboť se řídí logickým a chronologickým řádem. Z hlediska sémantického je předmět vyprávění považován za skutečný, neboť vypráví o událostech, které se odehrály v časoprostoru bohů a končí stvořením a ukotvením něčeho, co dalo vzniknout světu, ve kterém dnes žijeme.⁴⁵

Mytologie některých kultur, zpravidla těch dobovatelských, nebo jejichž vědění bylo dobyto a asimilováno, jako například kultura starého Řecka, se navíc dostala do všeobecného povědomí do té míry, že mytologické odkazy jsou metaforicky užívány v běžné, hovorové řeči, jako například výrazy „pandořina skříňka“ nebo „harpie“, nebo zobecněly a neuvžívají se již metaforicky, ale o běžně užívané termíny, jako například „narcisismus“, „lesba“ nebo „psychologie“.

Z mytologických příběhů hojně čerpá umění, především literatura, neboť disponuje nesmírnou rozmanitostí imaginativních konstrukcí.

Může se objevit v podobě legendy, balady nebo románu, popřípadě přežívat ve zmenšené podobě pověr a zvyků⁴⁶.

⁴⁴ AMADOR, J. *Las raíces mitológicas del imaginario político*. México D.F., 1998. Tesis. UNAM. Directora de la tesis: Dra Silvia Molina y Vedia, s. 5-6

⁴⁵ LÓPEZ AUSTIN, A. Características de la narrativa mítica de tradición mesoamericana. *Arqueología mexicana*, 2020, vol. 92, s. 11

⁴⁶ ELIADE, M. *Tratado de historia de las religiones*, México: Editorial Era, 1988, s. 386-387

3.3. Druhy povídek a vyprávěcí, sdělovací prostředky

Než se přesuneme k samotnému rozboru povídek, které jsem si vybrala jako tematické jádro své práce, ráda bych stručně nastínila druhy povídek, které sbírka obsahuje, dle vyprávěčského charakteru, sdělovacích prostředků a metafor, které Marcos v textech využívá.

Přestože je obtížné a možná až zcestné snažit se povídky úplně separovat, neboť každá je fúzí mnoha různých sdělení, můžeme říci, že u některých převažuje charakter „genesis“, tedy vyprávění o stvoření kosmu⁴⁷, světla⁴⁸, člověka⁴⁹, u jiných zase převažuje metaforický popis charakteru a hodnot samotných zapatistů. V jiných Marcos přibližuje zapatistickou filozofii a světonázor skrze charakter jazyka zapatistů⁵⁰, přičemž poslední dvě kategorie se obzvláště prolínají⁵¹.

3.4. Slovo a jazyk jako pilíř mayské, potažmo zapatistické identity, kultury dědictví

Podíváme-li se na sbírku v celistvém kontextu, všimneme si, jazyk, kterým zapatisté mluví, jeho původ, charakter a symboličnost je motivem, který se skrze povídky opakuje mnohokrát, za různých okolností, v různých podobách. Je patrné, že má v kontextu identity zapatistů zvláštní místo a důležitost.

Pro vysvětlení cituji z úvodu knihy slova Armanda Bartry, kde se sice mluví o mýtu tzotzil, je však patrné, že podstata identity netkví v rozlišení mezi mytologií tzetzal, tzotzil, tojobal, chol, mame, nebo zoque⁵²: „V mýtu tzotzil se praví, že míšenec (ladino) ukradl knihu.(...)Když se narodil, vyrval psané písmo – symbol vědění – komunitě.“⁵³

⁴⁷ „Zrození slunce a měsíce“: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 24

⁴⁸ „Příběh o noci a hvězdách“: tamtéž, s. 28

⁴⁹ „Když potoky stékají“: tamtéž, s. 15

⁵⁰ „Lev zabíjí pohledem“: tamtéž, s. 22

⁵¹ „VZDÁT SE“ v opravdovém jazyce neexistuje“: tamtéž, s. 21;

„Příběh o slovech“: tamtéž, s. 42;

„Příběh o prvním jazyce v těchto zemích“: tamtéž, s. 114

⁵² Podle internetové stránky Enlace Zapatista jsou těmito hlavní etnické skupiny, které Chiapas obývají, přičemž každá mluví vlastním jazykem.

⁵³ BARTRA, Armando, „Mýty z globální vesnice“ en: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 5

Ze samotného Marcosova textu však není téměř nikdy jasné, o který z jazyků tztatzal, tztotzil, tojobal a chol se jedná, neboť toto jsou čtyři mayské jazyky, kterými zapatisté mluví a Starý Antonio se k jazyku většinou odkazuje zkrátkou slovy „náš jazyk“. To však, neurčitosti navzdory, posiluje symboličnost odkazů, které se k jazyku váží. Mimo jiné proto, že se na jazyk nenahlíží z akademicky – lingvistického úhlu, kde bychom se snažili dopídit alespoň letmé kategorizace konkrétních mayských jazyků v zájmu vlastní orientace v textu. Naopak je evidentní, že ve vyprávěních je jazyk pojímán jako prvek, který sjednocuje všechny mayské povstalce ve snaze chránit si vlastní identitu, která, ač mluví několika různými jazyky, zůstává nějakým způsobem sjednocená, minimálně v opozici proti poslední z konquist, které mayské domorodé oblasti zasáhla.

3.5. „Vzdát se” v opravdovém jazyce neexistuje

Samotný název povídky je metaforou vytrvalé vzpoury zapatistického povstání.

Dalo by se však říci, že v této mikropovídce je prakticky obsažena podstata celé zapatistické kosmovize. Pojem kapitalismus sice nepadne, ale obsah je stručný a jasný:

Ve Výboru jsme diskutovali celé odpoledne. Hledali jsme v některém jazyce výraz pro „VZDÁT SE”, ale nepodařilo se nám ho najít. Nemá svůj ekvivalent ani v tztotzilu, ani v tztatzalu, nikdo si nevybavuje, že by toto slovo existovalo v tojobalu či cholu. (...)V nastálém tichu se ke mně Starý Antonio přiblíží, tuberkulóza mu trhá plíce, a pošeptá mi do ucha: Tohle slovo v opravdovém jazyce neexistuje, proto náš lid se nikdy nevzdává, a než by to udělal, raději zemře. Naši mrtví předci říkají, abychom se neřídili podle slov, která se nepoužívají.

První a snad nejvíce zřejmou rovinou textu je charakterizace zapatistického lidu, tedy informace, že nemá ve zvyku se vzdávat, neboť to zkrátka není v jeho přirozenosti. Tuto rovinu bychom mohli nazvat rovinou politicko – morální. Politickou neboť se zcela jasně vztahuje ke konkrétnímu boji, tedy boji proti kapitalismu, který trvá, ale zapatistům nezbyvá než v něm vytrvat, neboť „vzdát se“ není v jejich přirozenosti. Morální, neboť vypovídá o určitých lidských hodnotách.

Další rovinou, patrnou možná spíše mezi řádky je skutečnost, že tento charakter je odvozen ze slovní zásoby čtyř jmenovaných jazyků. Na základě nepřítomnosti určitého slova v jazyce se předpokládá, že výraz nevznikl, protože zkrátka nebyla potřeba ho vytvořit, podobně jako v některém jazyce neexistoval výraz pro kakao, neboť na daném území nerostl kakaovník⁵⁴.

Tento argument by se v kontextu západní kultury zdál být absurdní. Je známo, že máyské společnosti mezi sebou bojovali poměrně hojně zdá se být nepravděpodobné, že by výrazu „vzdát se“ skutečně nikdy nebylo zapotřebí. A přestože by bylo jistě možné pokusit se

⁵⁴ Slovo kakao shodou okolností naopak pochází právě z mayského slova cacau; „cac” znamená „červený” a „cau” znamená „síla a oheň”. <https://www.gob.mx/snics/acciones-y-programas/cacao-theobroma-cacao-l>

dopátrat historicky – lingvistické pravdy, běžný člověk, nezalý mayské kultury, natož jazyků, pravděpodobně buď přijme marcosovo tvrzení jako fakt, nebo jako jakousi hru.

Třetí rovinou povídky je zjevení starého Antonia, který, jak později podotýká Anna María, „již není mezi živými“, v kontextu jazyka, který symbolizuje zapatistickou identitu.

Jazyk, tedy konkrétněji slovní zásoba jazyků, kterými zapatisté mluví, zde slouží jako východisko pro charakterizaci identity, světonázoru a podstaty kořenů jejich kultury. Avšak je to právě Starý Antonio, kdo vystupuje v knize jako zdroj, pramen tohoto vědění. A přestože v tomto konkrétním (a z celé sbírky jediném) textu nepůsobí jako vypravěč a informace nepřichází „fyzicky“ a explicitně z jeho úst, zjevuje se Marcosovi v kontextu bádání a diskuze Výboru a vysvětluje, jak se věci mají a proč je tomu tak.

Tato situace jako by podtrhovala těsnou souvislost mezi kořeny zapatistů, kořeny mayskými, jakožto i jejich světonázorem a Starým Antoniem, jakožto tlumočnickem dávných předků novým generacím i samotnému Marcosovi.

Zajímavá je ale skutečnost, že původ všech čtyř zmíněných jazyků sahá do dějinných hlubin dávno před španělskou konquistou a předpokládali bychom tedy, že se pojí především s kosmovizí mayskou, nikoliv konkrétně zapatistickou. Ta je sice s mayskou kulturou v těsném kontaktu, zároveň je ale přeci jenom jakousi „novodobou“ syntézou, setkání mayské a mytologie s levicovým revolucionářským myšlením 20. století.⁵⁵ Slova „Nikdo se nevzdává“, která zakončují povídku, potom mohou být na první dobrou chápána jako ozvěna slavného výroku Che Guevary „Hasta la victoria siempre“ („Vždy k vítězství“).

Marcos, který sám o sobě může být nazván levicovým revolucionářem, výrok, skoro až paradoxně odvozuje z „té druhé strany“, tedy právě z mayských jazyků.

A tak znovu vyvstávají otázky, které se opakují jako refrén: Jaký je vztah mezi mayskou mytologií, mytologií zapatistickou, jakou roli v konstrukci zapatistické mytologie sehrál Subcomandante Marcos a do jaké míry si vyhrál s reinterpretací mayské kultury ve prospěch zapatistické revoluce? A nakonec, do jaké míry se světonázor samotných zapatistů shoduje s tím, jak jej Marcos prezentuje světu?

A snad ještě jedna, snad trochu hnidopišská, otázka, která je ale poměrně na místě:

V jakém jazyce probíhala diskuze výboru? Je-li, vyjma samotného vypravěče – Marcose, „výbor“ tvořen mluvčími mayských jazyků, ve kterých výraz „vzdát se“ neexistuje, zdá se být samotné téma diskuze jaksi paradoxní.⁵⁶

⁵⁵ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 39

⁵⁶ VANDEN BERGHE, K. (2002). Nativismo y alter/natividad en los Relatos del viejo Antonio del Subcomandante Marcos. *Caravelle* (1988-), 78, 197–209, s. 203

A možná že právě tento drobný paradox, který se objeví hned v prvním z textů sbírky, slouží jako úvod a příprava pro čtení paradoxů a metaforických her daleko a podivnějších.

Politicko – lingvistická diskuze o jazyce a identitě výboru končí ve chvíli, kdy ji přehlasuje káva:

Výbor, jak je v těchto končinách dobrým zvykem, hlasuje, jestli si udělat přestávku na kávu, nebo pokračovat v hledání ekvivalentu pro „VZDÁT SE“ v opravdovém jazyce. Jednomyslně vítězí káva, NIKDO SE NEVZDÁVÁ.⁵⁷

Nakonec, snad jen samotná situace, že zapatisté ve „Výboru“ diskutují o spojitosti jazyka, svých předků a identity, aby nakonec diskusi společným rozhodnutím přerušili a odebrali se na kávu, je sama o sobě výmluvná.

Výbor, který diskutuje, hlasuje a následně přehlasuje diskusi kávou, může symbolizovat kolektiv, komunitu, společenství, stejně jako jeho horizontální fungování, které je pro zapatisty tak příznačné a zásadní.

Nakonec, zdánlivě nepodstatný symbol kávy, konkrétně upřednostnění pauzy na kávu před historicky – lingvisticky – politickou diskuzí, jakoby celé situaci dávala lidský tón.

Zdá se že Marcos záměrně vystavěl, za pomoci mytologického kontextu a zjevení samotného Starého Antonia, určitý vážný a důstojný a tajemný, ale zároveň i jaksi vzdálený, až nedostupný kontext, který následně někdo přerušil potěšivou informací, že káva je připravena. A středoevropští čtenáři konečně mohou s vypravěčem empatizovat a identifikovat se bez ohledu na to, zda „vzdát se“ je nebo není v jejich zvyku. Slovní zásobu na to, pro všechny případy, bezesporu mají.⁵⁸

⁵⁷ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 21

⁵⁸ Ve španělštině, podle RAE, existuje k výrazu „rendirse“ ještě synonymum „dejar de resistirse“ a „darse por vencido“, zatímco k českému „vzdát se“ existuje synonymum ještě mnohem více: „odstoupit“, „rezignovat“, „kapitulovat“, „nechat se podat“ a mnohá další, která se ale již výrazněji liší podle významu.

3.6. Příběh o prvním jazyce v těchto zemích

V tomto případě se jedná o příběh nesrovnatelně spletitější, s obrovským množstvím symbolů, z nichž je mnoho velmi obtížné číst a interpretovat.

Je uveden, stejně jako většina příběhů, prologem, po kterém Antonio spustí:

Nejstarší starci z našeho lidu vyprávějí, že první bohové, ne ti úplně první, co zrodili svět, ale jiní, kteří už nebyli tak úplně první, ale trochu přece ano, byli poněkud zahálčiví.⁵⁹

Hned z prvních slov Antonia je patrný onen „řetězec vypravěčů“, který jako by byl Antoniem ještě prodloužen o odkaz na „nejstarší starce jeho lidu“.

Poněkud rozvleklý a kostrbatý motiv „prvních bohů“ se později opakuje ve zkrácené verzi „bohové, kteří už nebyli tak úplně první, ale trochu přece“ a nakonec jen „bohové i když ne úplně první“. Samotný popis této sborové postavy působí jakoby na rozhraní mytologického jazyka a dětsky neobratného popisu.

Než započnu analýzu některých jevů, které považuji za podstatné, uvádím následující citaci z první části příběhu:

Úplně první bohové už zrodili pěkný kus světa a už stvořili muže a ženy z kukuřice, ty opravdové. Následující bohové byli lenoši, protože neměli práci a chtěli si jen hrát a tančit, nebo dělali legrácky a svým větrem zvedali spodničky ženám a motali nohy lidem, aby padali.

Tehdy se muži a ženy z kukuřice, ti opravdoví, rozhněvali (...) Na schůzi předvolali tyto bohy (...) Jelikož kukuřiční lidé už dospěli k názoru, že ten, kdo poroučí, by měl také naslouchat, povolali je.

Jakkoliv byli bohy, museli respektovat dohody kolektivu, jak nazývali dohodu všech pro všeobecné blaho.⁶⁰

Z textu je patrné jakési „obrácení stavů“, oproti mytologii, jak jsme na ni zvyklí například z Bible. Bohové, „i když ne ti úplně první, ale trochu přece“, jsou poníženi na úroveň lidí a lidé s nimi jednájí se spravedlností, rozhodností a pevným slovem, které bývá v podobných mytologických příbězích vlastní spíše bohům (ne-li jednomu jedinému Bohu).

Tato situace, podobně jako motiv „výboru“ v předchozí povídce, zrcadlí důležitost, kterou má v zapatistické společnosti rovnost mezi všemi, tedy i lidmi a bohy, stejná práva a stejná spravedlnost pro všechny, bez ohledu na pohlaví, původ, vyznání, nebo zda se jedná o člověka, nebo boha.

⁵⁹ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 114

⁶⁰ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 114

Ve chvíli, kdy jsou „bohové, i když ne úplně první“, předvoláni a spravedlivě souzeni lidmi z kukuřice, se nabízí velmi přímá paralela s jedním ze zapatistických zákonů „mandar obedeciendo“⁶¹, který je shrnutím jakéhosi zákonníku o sedmi nařízeních⁶².

Postavu „bohů, i když ne úplně prvních“, je možné rozumět zároveň i jako jakousi paralelu s někým, kdo se pasuje na místo „hlavy“, tedy dychtí po moci, ale nemá kapacitu zodpovědně a spravedlivě plnit své povinnosti a sloužit lidu. V tomto konkrétním případě vyvstává poměrně úzká podobnost s tzv. „mal gobierno“⁶³, jak zapatisté nazývají mexickou vládu a postavu „lidí z kukuřice, těch opravdových“, chápat jako paralelu se samotnými zapatisty, kteří, ač zespoda, volají po spravedlnosti.

Pro přesnější pochopení dalšího rozboru uvádím citaci, která ilustruje, jak ti, kteří jsou zvyklí na své místo nahoře, na volání po spravedlnosti reagují:

Tehdy lidé z kukuřice shledali na shromáždění tyto bohy vinnými a dohodli se tam, že bohové musejí za trest vyčistit ohrady lidí od kamení. A tak se bohové chystají čistit ohrady od kamení a... „Cože?“ řekli si, „vždyť jsme bohové, i když ne úplně první.“ Vážně se urazili, popadli jeden velký kámen a rozbili dům, kde muži a ženy z kukuřice ti opravdoví, střežili první slovo, které vidí dozadu i dopředu, když se mu umí naslouchat. Po této velké ráně tihle ne úplně první bohové utekli velmi daleko, protože věděli, že spáchali mnoho zlého.

(...) bez prvního slova zůstali muži a ženy hluchí ke své minulosti a slepí ke svým zítřkům.⁶⁴

Ve chvíli, kdy „ne úplně první bohové“ z pyšné pomsty zaútočí a nechají uprchnout „první slovo“, ublíží „mužům a ženám z kukuřice“ a potažmo tedy i poškodí dílo těch úplně prvních bohů, co lidi z kukuřice stvořili. Nabízí se spojitost s dobytím území dnešního Chiapasu evropany, před více než pětistý lety. Symbol úplně prvních bohů, kteří stvořili lidi z kukuřice, můžeme chápat jako bohy, od kterých mayové odvozují svůj původ a kteří jsou v mayských spisech reprezentováni jako „stvořitelé“,⁶⁵ ale také zkrátka jako své prapředky, ty, kteří jim předali řeč, víru, identitu a světonázor.

⁶¹ Volně přeloženo jako „rozkazovat poslušnosti“.

⁶² <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2016/11/17/una-historia-para-tratar-de-entender/>

Všech sedm zákonů zní: „*Servir y no servirse*“; „*representar y no suplantar*“; „*construir y no destruir*“; „*obedecer y no mandar*“; „*proponer y no imponer*“; „*convencer y no vencer*“; „*bajar y no subir*“, což je do češtiny možno volně přeložit jako: „*Sloužit, ne využívat*“; „*zastupovat, ne nahrazovat*“; „*budovat, ne ničít*“; „*poslouchat, ne rozkazovat*“; „*navrhovat, ne vnucovat*“; „*přesvědčovat, ne dobývat*“; „*snížit se, nepovyšovat se*“

⁶³ Česky „špatná vláda“

⁶⁴ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 115

⁶⁵ *Tzacol a Bitol*, Původkyně a Stvořitel, *Alom a Qaholom*, Rodička a Ploditel, *Ixpiyacoc a Ixmucané*, Prabába a Praděd SLAVÍK, Ivan. *Popol Vuh: a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-7272-000-7, s. 27

V tom případě by evropané, kteří přišli na území a rovnou, automaticky sami sebe pasovali do role jakéhosi „božstva“, v každém případě však ne úplně prvního a vládnoucího značně bezohledně a zkrátka poměrně mizerně, mohli tvořit paralelu s těmi „ne úplně prvními bohy“. Je podstatné vysvětlit, že se nejedná o božstvo v pravém slova smyslu, nýbrž o někoho, kdo se dostal k přílišné moci a to způsobilo neštěstí.

Smutnou ironií je, že, podle některých vyprávění Mexicové, kteří byli prvním z národů na území dnešního Mexika, které byly španěly dobyty, skutečně zprvu zaměnili postavy bílých, vousatých vojáků na koních s bohem Quetzalcoatlem, jehož návrat byl tou dobou očekáván a s nábožnou bázlivostí je pohostinně přivítali. V dnešní době se sice může zdát poněkud náhodné, že by se bůh, jehož jméno je překládáno jako „opeřený had“, měl zjevit právě jako voják na koni, avšak, jak je známo, nikdy se tak docela neví, v jaké podobě se božská entita vrátí zpět mezi lidi. A tak, když mexicové, po sérii osudových znamení, spatřili tvora podobnému kentauru, navíc právě v roce, který podle jejich kalendáře návrat boha předpovídal, byli připraveni na setkání s prorokem, nikoliv masové vraždy, mučení, znásilňování a následné zotročení přeživších.⁶⁶

Rychle se ale vrátím zpět k tématu, neboť aktuálním bojem zapatistů není bránit se invazi katolické církve (do které byla španělská konquista „decentně“ zaobalená), nýbrž invazi kapitalistické, která, nakonec, přichází právě ze Spojených států Amerických, které, stejně jako Mexiko, trpí následky evropské konquisty dodnes, jenom se jim z určitých důvodů dostalo o něco větší moci.

Během španělské konquisty, stejně jako zapatisté dnes, neměli kukuřiční lidé ve zvyku se vzdávat:

Jak se shromáždění kukuřičných mužů a žen usneslo, začali beze strachu hledat myšlenky, vytvářeli pro ně slova a s jejich pomocí potom rodili další myšlenky a slova. Proto se říká: Diidxa' ribee diidxa' : slova tvoří slova.

Samotný počín tvořit jazyk, tedy komunikační prostředek, ale potažmo i charakter daného lidu, identitu a kolektivní paměť, který si kukuřiční lidé vzali na vlastní bedra, bychom opět ve většině mytologií očekávali spíš od božstev.

Dalo by se ale také říci, že postava kukuřičných lidí zastává místo na mytologickém rozhraní předků a bohů a tyto dvě entity se v hloubce mayských kořenů setkávají.

Slova „Diidxa' ribee diidxa'“, v jazyce zapoteco⁶⁷ „slova tvoří slova“, mají sama o sobě silně mytologickou konotaci. Jestliže nese „slovo“ kromě významu jazykového také spojitost a

⁶⁶ LEÓN-PORTILLA, Miguel, *Conquista pohledem poražených*, Praha: Pavel Mervart, 2013, s. 62

⁶⁷ Jedná se o jazyk (a potažmo i kulturu), kterým se mluví ve státě Oaxaca, ležící západně od státu Chiapas. O zviditelnění jazyka i kultury zapoteco se v dnešní době mimo jiné zasloužila básnířka Natalia Toledo, dcera malíře Francisca Toleda, která v zapoteco píše a publikuje svou poezii. Jeden z jejích literárních seminářů nesl název inspirovaný právě tímto příslovím – „Diidxa' ribee diidxa'“

symboliku kultury, identity, vědění a kosmovize vůbec, pak by tento citát znamenal něco jako „z tohoto slova jsme se zrodili my“, „z této myšlenky se zrodilo to, co nás dělá námi“.

Ráda bych poukázala na ještě jednu paralelu metaforického významu „slova“ v kontextu mytologie o stvoření světa, a to začátek prvního verše Evangelia podle Jana, který zní:

Na počátku bylo Slovo, to Slovo bylo u Boha, to Slovo bylo Bůh.
To bylo na počátku u Boha.
Všechno povstalo skrze ně a bez něho nepovstalo nic, co jest.⁶⁸

Zdá se, že slovo jako symbol jakéhosi „prvopočátku“ stvoření, ať už se jedná o jakoukoliv míru metaforičnosti, je o mnoho univerzálnější a transkulturnější, než by se mohlo zdát.

Za klíčový však považuji především úsek, kde je explicitně řečeno:

(...) Začali beze strachu hledat myšlenky, vytvářet pro ně slova a s jejich pomocí potom rodili další myšlenky a slova.

Neboť zde je přímo vyjádřeno, že tito lidé z kukuřice nejprve „sáhli do vlastního nitra“, hledali to, co je jim vlastní a jak nad světem oni sami přemýšlí, a teprve potom začali hledat vhodná slova, která by tyto myšlenky pojmenovala. Tedy, že tento jazyk byl stvořen k vyjádření právě myšlenek těchto lidí. Tedy, je-li skutečně pravda, že tito lidé nikdy neměli v úmyslu se komukoliv podrobit je pochopitelné, že výraz „vzdát se“ nebyl stvořen.

Odsouhlasili, že budou svou paměť dobře střežit a jejich slova vytvořila jazyk. Pomysleli si však, co když zapomeneme svůj jazyk, nebo nám někdo ukradne paměť? Tehdy také odsouhlasili, že paměť vryjí do kamene a budou dobře střežit tam, kde jim mysl káže. Jedni kámen s vyrytou pamětí střežili v horách, jiní ji dali opatrovat moři.

(...)Stalo se však, že tamti ne úplně první bohové se někde ztratili, a místo aby našli svou cestu, povídali o svých vylomeninách falešnému bohovi ze ztrdlých výkalů, kterému dnes říkají peníze. Tento falešný bůh pak přišel provádět ničemnosti do zemí mužů a žen z kukuřice, těch opravdových. Dal si předsevzetí, aby muži a ženy zapomněli svoje první slovo, a zůstali tak hluší ke svojí minulosti, což nazývali zapomněním, a slepí ke svým zítřkům, čemuž se říká být ztraceni.⁶⁹

Má-li člověk ba jen nepatrné povědomí o kontextu zapatistického boje, čte tyto řádky spíše jako příběh s přejmenovanými postavami než jakoukoliv metaforu.

<https://www.gamcultural.com/cr/events/208320/las-palabras-generan-palabras-diidxa-ribee-diidxa-taller-de-creacion-literaria-con-natalia-toledo>

⁶⁸ Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 3. přeprac. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 1993. Jan, 1, 1-3

⁶⁹ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 115

Zde si dovolím odbočit a zmínit svou vlastní, pro mne v tu chvíli surreálnou zkušenost ze setkání s tímto dvojím světem v chiapaském městě San Cristóbal de las Casas.

Stejně jako moji spolucestující jsem krátce po příjezdu do Chiapasu onemocněla a většinu času proležela kvůli otravě vodou, která je tam, podle slov místních lidí, znečištěna. Pitnou vodu totiž prý konzumuje pro svou výrobu firma Coca-Cola. Následně jsme všichni svorně usrkávali lepkavou limonádu jako lidovou žaludeční medicínu. Když jsme se zotavili natolik, abychom mohli znovu vycestovat, v blízkém městě San Juan de Chamula jsme navštívili místní katolický kostel, který je proslulý synkretickými obřady⁷⁰. Na zemi posypané jehličím⁷¹ hořely stovky rychle tajících svíček, některé ženy držely v rukou kohouta nebo slepici, zřejmě k obětování, někteří klečeli před rychle ubývajícími svíčkami a rychle mumlali modlitbu, jako by se ji snažili dořít, než svíčky zcela zmizí. Kromě jehličí, svíček a kohoutů bylo na obřadě nepřehlédnutelné množství lahví Coca-Coly, kterou průběžně mezi modlitbami odlévali na zem, jako součást obětiny.

Je to zvláštní, je to těžko pochopitelné, ale zdá se, že je to realita dnešních mayů, tzotzilů, tzetzalů, cholů i tojobalů, kteří se stále neústupně snaží vzdorovat.

Ze způsobu, kterým o svém vztahu ke kapitalistickému systému mluvili sami zapatisté,⁷² je evidentní, že „bůh ze ztvrdlých výkalů, kterému dnes říkají peníze“ je jasným a přímým odkazem na kapitalismus přicházející s USA, potažmo kapitalismus vůbec.

Metafora je však bezesporu aplikovatelná na všechny jedince, vlády a politické systémy, které staví vlastní moc a zisk na úkor důstojného života lidu. A právě dobývání cizích území, které se jako refrén objevuje napříč dějinami, je situací, kdy zpravidla dobyvatel zaujímá práve postoj „falešného boha ze ztvrdlých výkalů“ k obyvatelům dobývaného území.

Přestože samotní zapatisté (trvalým škodám navzdory) považují vracení se ke starým křivdám konquistám za absurdní, v takovémto pojetí se samozřejmě nabízí také podobnost mezi tímto falešným bohem a španělskými konquistadory. Zde navíc vyvstává ještě jedna absurdní shoda, tedy že tato konquista byla skutečně zaobalena do „šlechetných“ zájmů šíření křesťanské víry, pokus o převlečení za „božské“ tedy proběhl, v jádru se ale jednalo o expedici za zlatem, které z Evropakého břehu nábožně mávala katolická veličenstva Isabela Kastilská a Ferdinand Aragonský, s vidinou nějaké té importované exotiky. Tedy, Při násilné katolizaci a masovém křtění tedy nešlo ani zase až tak o spasení duší, jako spíše vymáhání pozice, ze které by bylo možné kontrolovat spiritualitu, potažmo tedy i mentalitu lidí.

⁷⁰ Jedná se o spojení katolické víry s původními obřady vlastními příslušníkům mayské skupiny tzotzil (<https://www.travesiasdigital.com/destinos/mexico/san-juan-chamula-chiapas/>)

⁷¹ Ve článku *Wood of the Gods: The Ritual Use of Pine (Pinus spp.) by the Ancient Lowland Maya* je k nalezení nespočet interpretací spojitosti jehličí a mayské spirituality. Mimo jiné, že kouř, který z jehličí při pálení stoupá, je kuřivem pro bohy. Možná je spojitost s kouřovými obřady, které nás provázejí prology příběhů Starého Antonia.

⁷² Informace ze setkání se skupinou Zapatistů a Zapatistek u příležitosti „Výpravy za život“

A právě tehdy započalo něco, co Marcos nazval „předsevzetí, aby muži a ženy zůstali hluší ke svojí minulosti, což je nazýváno zapomením“ – tedy násilná destrukce paměti, identity, vztahu ke kořenům – zkrátka slova.

Dnes zastává tuto pozici právě kapitalistický systém, potažmo všechny velkofirmy, investoři, případně politici, kteří se skrze tento systém obohacují na úkor druhých.

Záminkami se potom namísto boha a spásy stávají „konec ekonomické krize v Mexiku“ „progres“, „americký sen“, „integrace původních obyvatel“, v jádru se ale skrývá vykořisťování, rozkrádání, destrukce a malinčismus ze strany mnoha mexických politiků⁷³, jejichž slova, úmysly i jednání po mnoho desetiletí, zejména ale potom po roce 1994 intenzivně nahrávají tomu, „aby tito muži a ženy zůstali slepí ke svým zítřkům, čamuž se říká být ztraceni“.

Jedním z všude přítomných symbolů této konquisty je v Mexiku, zejména potom v Chiapasu, logo Coca-Coly, se kterým se spolehlivě setkáme v poušti, na pobřeží i v horách. Když jsem na téma této problematiky v Chiapasu vedla rozhovor s Carlosem Casolou, mexickým fotografem, který právě tuto konquistu dokumentuje, vyslovil jakýsi smutně sarkastický reklamní slogan, který ničivý vliv kapitalismu shrnuje do pár slov: „*Kam vzdělání nedosáhne, tam najdete Coca Colu. Kam zdravotnictví nedosáhne, tam najdete Coca Colu. Kde se budete zoufale shánět po pitné vodě, tam na Vás bude čekat Vaše Coca Cola.*“

Právě Coca-Cola je „velvyslancem“ kapitalismu, který v Chiapasu odvedl skutečně znamenitou práci⁷⁴.

Říci, že cílem kapitalistického systému je obrat mayské komunity o identitu, kolektivní paměť a naději na důstojný život je stejně nepřesné jako tvrzení, že španělská konquista byla genocidou – v obou případech byl účel jiný, lhostejnost vůči druhotným následkům však dosáhla stejného výsledku.

Skutečnosti, že dnes patří Mexiko ke třetí „nejkatoličtější“ zemi Latinské Ameriky⁷⁵, můžeme číst jako dědictví, nebo snad spíš jizvu konquisty první, která si vytyčila za úkol, aby muži a ženy zůstali hluší ke svojí minulosti, což je nazýváno zapomením.

⁷³ Výraz „malinčismus“ („malinchismo“) je v Mexiku používán jako označení pro preferování cizího před tím vlastním. Výraz je odvozen od jména Malinche, domorodé otrokyně, která při dobývání Mexika vypomáhala Cortésovi jako tlumočnice a následně se prý stala i jeho milenkou. Její jméno bývá často zmiňováno jako symbol zrady vůči svým vlastním, který je patrně často praktikován právě na úkor domorodých obyvatel při upřednostnění nově přichozích.

⁷⁴ <https://agua.org.mx/coca-cola-consumio-agua-pueblo-en-chiapas-ahora-se-la-vende-en-botella-investigacion/>

⁷⁵ V roce 1900 prý procento obyvatel Mexika s katolickým vyznáním činilo 99,1%, v roce 2020 to bylo pouze 77,7% obyvatel. (<https://www.jornada.com.mx/notas/2023/01/25/politica/la-iglesia-catolica-se-toma-el-pulso/>)

Pro srovnání, ve Španělsku se téhož roku ke katolickému vyznání přihlásilo méně než 60% obyvatel. (https://www.religiondigital.org/espana/porcentaje-catolicos-espanoles-primera-debajo-CIS-creyentes-atos-agnosticos_0_2269573029.html)

Skutečnost, že Chiapas podává světový rekord v konzumaci Coca Coly, se zdá být zase plodem té poslední, aktuální konquisty.

Z područí španělského kolonialismu do spárů kapitalismu Spojených Států - jak se říkává v Mexiku - „de guatemala a guatepeor“.

Nazvání kapitalistického systému „bohem ze ztvrdlých výkalů, kterému dnes říkají peníze“ (všimněmě si, jak sebe i lid, za který mluví, Marcos užitím třetí osoby – „říkají“ od tohoto světa distancuje, skoro jakoby na něj ukazoval štitivě, z dálky, nebo zkrátka chtěl oddělit svět mytologický od toho dnešního) se sice může zdát poněkud prvoplánově patetické. Berme však v potaz, že se jená o poslední povídku sbírky, předpokládá se tedy, že čtenář na Marcosovu neuhlazenou mytologicko politickou fúzi během četby uvykl.

3.7. Příběh o slovech

Poslední příběh, který pojednává o vzniku a charakteru jazyka, je uveden prologem, ze kterého bych hned na úvod ráda citovala:

(...) Žádný oheň neplápolá. Už ale přichází Starý Antonio, který přináší jiný druh tepla – slovo. Starý Antonio pokládá slovo mezi tři přítomné a dává se do vyprávění, začíná vyzařovat teplo a útěchu svými slovy, která objímají jako přítelkyně, jako společnice. Teplo se rozlévá po prsou a za očima a Mladý Antonio⁷⁶ a Marcos poklimbávají v chladné prosincové noci chiapaských hor. Starý Anotnio vypráví, aby usměrnil sny. Svými slovy zavádí Mladého Antonia a Marcose do minulosti. Vrací se v čase až do okamžiku před deseti lety od této zimy, této noci a tohoto podřimování. Vrací se v čase, tam, kde je...(…)

„Slovo“ zde nese trochu jiný význam. Zaujímá místo ohně, okolo kterého se sesednou, který hřeje, naplňuje nadějí a spojuje. Antonio svými slovy „usměrňuje sny“, v bezútěšné situaci vede Marcose a Mladého Antonia do minulosti, aby jim připomněl, jak „to všechno“ vzniklo a dal jim směr a povzbuzení. A snad právě taková je funkce jakéhokoliv vypravěče: povídat o minulosti, aby se mohla správně tvořit budoucnost. Slovo, které hřeje, hojí rány, zahání tmu, objímá jako přítelkyně a usměrňuje sny.

Opravdový jazyk se zrodil společně s prvními bohy, kteří stvořili svět. Z prvního slova, z prvního ohně se postupně vytvářela další opravdová slova a z nich potom vypadávala další slova, stejně jako vypadávaly zrnka kukuřice z klasů venkovana. Tři slova byla těmi prvními slovy, tři krát tři tisíce slov se z nich zrodily a z nich pak další a další, a tak se svět zaplnil slovy. První bohové, kteří stvořili svět, chodili po jednom balvanu, který se pod všemi těmi jejich kroky úplně zploštil tak, že se z něho stalo zrcadlo. A proti tomuto zrcadlu hodili první

⁷⁶ Mladý Antonio je synem (a patrně „nástupcem“) Starého Antonia.

bohové ta první tři slova. Zrcadlo ale neodráželo stejná slova, která na něj dopadla, ale odráželo třikrát tři jiná slova. (...) A tak vznikl opravdový jazyk.⁷⁷

Vrací se motiv „*Diidxa' ribee diidxa*“, tedy „slova tvoří slova“. Ten je tentokrát ještě podepřen symbolem kukuřice, z jejíž zrn se rodí další a další klasy a zrna, další kukuřiční lidé, další slova.

Na druhou stranu je tentokrát zdrojem multiplikace právě zrcadlo, proti kterému bohové slova vrhají a ta odráží další a další.

Symbol zrcadla se objevuje v literatuře napříč historií i kulturami. Typické potom bývají jeho zvláštní, „nadopřirozené“ schopnosti. Objevuje se již v řecké mytologii,⁷⁸ lidových pohádkách⁷⁹ i modernistické literatuře,⁸⁰ je nám tedy dobře známý. V užití tohoto symbolu se však Marcos dostává ještě o krok dále metaforou stvoření jazyka bohy skrze samotný odraz zrcadla. Jakkoliv fantastický se tento obraz může zdát, ve skutečnosti se jedná o kombinaci dvou metafor:

Jednak, že bohové skrze odraz zrcadla tvoří jazyk „k obrazu svému“, tedy takový jazyk, který odráží jejich smýšlení, je samotné.

Na druhé straně, jazyk, jak jsme již zmínili, určitým způsobem definuje své mluvčí a odráží jejich identitu. Když jej tedy bohové dali do opatrovnictví lidu z kukuřice, jakoby jim spolu s ním předali i svou podstatu, kterou do jazyka vtiskli.

Relevantní by ale bylo si v tuto chvíli položit otázku, co přesně měl Marcos na mysli tím Antoniovým vracením se do okamžiku před deseti lety,⁸¹ když Antonio následně začal vyprávět o vzniku prvních slov? Co se stalo „před deseti lety“ a jakou to má relevanci v kontextu stvoření lidí vzniku jazyka? Posuňme se tedy na další odstavec:

První tři slova ze všech slov a ze všech jazyků jsou *demokracie, svoboda a spravedlnost*. (...) Z těchto slov pochází všechna další slova, k těmto slovům je připoután život i smrt opravdových mužů i žen.⁸²

⁷⁷ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 44

⁷⁸ Perseus (<https://espacio.fundaciontelefonica.com/blog/ahora-no-me-ves-el-espejo-en-el-imaginario-popular/>)

⁷⁹ Ty jsou často založeny právě na lidových vyprávěních, jako je tomu v případě bratří Grimmů

⁸⁰ Např. Jorge Luis Borges

⁸¹ Sbirka povídek byla poprvé publikována roku 1998. Přistoupíme-li tedy na Marcosovu vypravěčskou hru, předpokládejme, že promluvy Marcose a Antonia můžeme „datovat“ několik málo let před rokem vydání. Zemřel-li Starý Antonio roku 1994, jak Marcos uvádí v rozhovoru, publikovaném v rámci doslovu knihy, počítejme, že Antonio tyto příběhy vyprávěl minimálně pět let před rokem vydání.

⁸² Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 44

Začíná být patrné, že se jedná o jazyk spojen s mytologií, která se skutečně podle mých skromných výpočtů měla formovat přibližně 10 až 15 let předtím, než byla sbírka v roce 1998 poprvé publikována.

Jestliže k prvnímu setkání Marcose s chiapaskými mayi došlo v první polovině 90. let, logicky se větší část zapatistické identity, jak ji dnes známe, formovala od tohoto setkání do roku 1994, kdy došlo, kromě ozbrojeného povstání, také k „vypuštění“ zapatistického „slova“ do světa, a to všemi možnými cestami. Právě tato léta tedy můžeme rozumět jako období počátku té mytologie, která je dneska nazývána zapatistickou, popřípadě neozapatistickou⁸³.

⁸³ BARTRA, Armando, „Mýty z globální vesnice“ en: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 7

Závěr

Než se dostanu k samotnému závěru, ráda bych poukázala na zdánlivý detail, který však považuji za velice podstatný. Sbíрка příběhů Starého Antonia je napsána a v roce 1998 poprvé publikována španělsky, v žádném z výše uvedených mayských jazyků, tedy tzetzal, tzotzil, tojobal nebo chol nebyla k dnešnímu dni vydána.

Přítom ne zanedbatelná část mayů španělsky nemluví,⁸⁴ případně je pro ně druhým jazykem. Vzhledem k tomu, že sbírka byla přeložena dokonce do češtiny je logické předpokládat, že je skutečně adresována nikoliv samotným zapatistům, nýbrž zbytku světa.

To dostává celou Marcosovu zapatistickou literární tvorbu do poměrně rozdílného světla. Uvědomíme-li si, že texty jsou skutečně orientovány na mentalitu západní civilizace, nabízí se předpoklad, že symbolika mayské mytologie je tak trochu předžvýkána a vybrané prvky, jako lidé z kukuřice nebo matička Ixmucané, která je jejich stvořitelkou, jsou právě těmi, které Marcosovi šly do noty při formování způsobu, kterým měla být zapatistická mytologie prezentována světu. Prvky, které promlouvají jako symbol domorodé identity i ke čtenáři s jen velmi povrchním kulturním kontextem.

Kromě těchto vybraných a pro „nás“ snadno rozpoznatelných symbolů mayské mytologie ale Marcos do metaforického povídání vmezeřuje rovněž i symboly univerzální a transkulturní, jako je symbol zrcadla, symbolika čísla tři, nebo ponaučení, že každému se vrací dobro nebo zlo, které vyše, zkrátka symboly, které mají spíše šanci udeřit na notu čtenáře z kteréhokoliv koutu světa, než že by hrály nějakou zvlášť podstatnou roli pro Maye samotné.

Jedním z těchto symbolů, které jsou univerzálně čitelné, zároveň ale v kontextu zachování identity zvláště signifikantní, je právě symbol slova jako životodárného prvku. Jedná se o symbol natolik univerzální, že propojuje kultury jinak diametrálně odlišné.

V Janově evangeliu „slovo“ nabývá významu božské entity, která byla na počátku.

V kontextu kultur křesťanstvím dobývaných, které souhrně označujeme pojmem anáhuac, tedy kultur nacházejících se na území dnešního Mexika před španělskou konquistou, však nabývá symbol ještě další metaforičnosti.

Jak v mayských, tak aztéckých kodexech je slovo, promluva, zobrazeno jako spirála připomínající kouřový obláček, tzv. voluta. Podle jedné z interpretací je tento symbol, v překroucené podobě, zachycen na Mexické vlajce, kde orel, usazený na opuncii, pojídá hada. Toto vyobrazení prý původně zaznamenávalo situaci, kdy Aztékové, kteří putovali ze severu a hledali, kde se usadit, čekali na znamení. Pokyn, aby se usadili na místě, kde později vzrostla civilizace a bylo vybudováno město Tenochtitlán, jim udělil orel, jehož slova byla

⁸⁴ Podle oficiální webové stránky INEGI, kde jsou k dispozici statistické, geografické a ekonomické informace na národní a státní úrovni, jen ve státě Chiapas 397,179 obyvatel španělštinu neovládá.
https://www.inegi.org.mx/app/tabulados/interactivos/?pxq=LenguaIndigena_Lengua_02_2fc3e39a-e279-413e-897d-6240bc5bf881

zobrazena právě symbolem voluty. Toto úsměvné nepochopení ze strany španělských učenců jakoby symbolizovalo tehdejší evropskou neschopnost přijmout jinakost, mimo jiné i dualitu ptáka a hada, jakožto i rozsáhlé symboliky, kterou oba představují ve spojení proroka známého pod jménem Quetzalcoatl (opeřený had), v mayské mytologii K'uk'ulkan. Není divu, že křesťansky vychovaní učenci preferovali hada, který v jejich mytologii zosobňuje ďábla, uvrhnout do orlího zardoušení, nežli se snežit hledat v obraze nějaký další význam.

Tato, zdánlivě nesouvisející skutečnost, nám může nastínit úroveň nepochopení, ke kterému od prvních „setkání kultur“ docházelo a nutnost vytvořit jazyk transkulturní komunikaci namíru.

Jestliže v náhuatl pojem „tlatoani“ („mluvčí“) označoval osobu, jejíž ústy promlouvali bohové, můžeme trochu nadneseně chápat Marcose jako „tlatoaniho“ zapatistů. Ne ve smyslu mocenském. Ale ve významu tlumočnicka dvou diametrálně rozlišných světů. Zdá se být tedy zároveň přirozené, že postava tlumočnicka je pro každý svět reprezentantem toho druhého.

Zároveň samotná skutečnost, že právě ten, jehož ústa byla vyvolena ke komunikaci lidí s bohy, byl tím, koho bychom dnes nazvaly nejvyšší autorita, tehdy mu ale říkali zkrátka jen mluvčí, vypovídá o důležitosti úkolu sdělení a předání informací, nalezení správných slov a komunikace. Tím spíše, že tentokrát se nejedná o směnný obchod ani válečné vyjednávání.

Tentokrát se jedná o sdílení hodnot, kolektivních i lidských. O varování, o apelování a výzvu ke společnému hledání světa, do kterého se vejde mnoho světů,⁸⁵ neboť, jak říkají zapatisté, kukuřice má mnoho barev.⁸⁶

⁸⁵ Cuarta Declaración de la Selva Lacandona

http://palabra.ezln.prg.mx/comunicados/1996/1996_01_01_a.htm

⁸⁶ Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5, s. 18

Primární literatura:

Subcomandante Insurgente Marcos, *Relatos de El Viejo Antonio*, CIACH, 1998. ISBN: 968-5112-00-2

Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5

Sekundární literatura:

AMADOR, J. *Las raíces mitológicas del imaginario político*. México D.F., 1998. Tesis. UNAM. Directora de la tesis: Dra Silvia Molina y Vedia

ANÓNIMO. *Popol Vuh, Las antiguas historias del Quiché*, UNAM, 1964.

Bible : Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. 3. přeprac. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 1993.

BARTRA, Armando, „Mýty z globální vesnice“ en: Subcomandante Insurgente Marcos, *Příběhy Starého Antonia*, Praha: Nakladatelství Anarchistická Federace, 2017. ISBN: 978-80-906439-2-5

CASTANEDA, Carlos, *Viaje a Ixtlan: las lecciones de Don Juan*, Fondo de Cultura Económica, 2012 ISBN: 978-968-16-0335-9

ELIADE, M. *Tratado de historia de las religiones*, México: Editorial Era, 1988

KUŘÍK, Bob, „Zapatistická cesta pluriverzem“ in: KOSINA, Tomáš, *Zapatistická výprava za život, šest prohlášení k dekolonizační cestě kolem mnoha světů*, Praha: Neklid, 2021, ISBN: 978-80-907562-9-8

LEÓN-PORTILLA, Miguel, *Literaturas indígenas de México*, Fondo de Cultura Económica, 2003. ISBN: 976-968-16-3877-1

LEÓN-PORTILLA, Miguel, *Huehuehlahtolli, Testimonios de la Antigua palabra*, México: Fondo de Cultura Económica, 1991. ISBN: 968-16-360 4-X

LEÓN-PORTILLA, Miguel, *Conquista pohledem poražených*, Praha: Pavel Mervart, 2013, ISBN 978-80-7465-050-5

LÓPEZ AUSTIN, A. Características de la narrativa mítica de tradición mesoamericana. *Arqueología mexicana*, 2020, vol. 92

MÁCHA, Přemysl. *Plamínek v horách, požár v nížině*, Praha: Doplněk, 2003, ISBN: 80-7239-145-3

MOREHART, C. T., Lentz, D. L., & Prufer, K. M., *Wood of the Gods: The Ritual Use of Pine (Pinus spp.) by the Ancient Lowland Maya. Latin American Antiquity*, 2005, 16(3), 255–274

MUÑOZ RAMIREZ, Gloria. *El fuego y la palabra: Una Historia del Movimiento Zapatista*. México D.F.: La Jornada EDICIONES, Revista Rebeldía, 2003. ISBN: 968671979-2

SLAVÍK, Ivan. *Popol Vuh: a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z knih Chilama Balama čili proroka Jaguára na Yucatánu*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-7272-000-7.

Subcomandante Insurgente Marcos, *Los Otros Cuentos. Volumen 2*, Red de Solidaridad con Chiapas, Buenos Aires, Argentina, 2013.

ŠMAUSOVÁ, Veronika. *Mediální strategie zapatistického hnutí: Vizuální reprezentace EZLN v časopisu Proceso*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: Doc. Markéta Křížová, Ph.D.

VANDEN BERGHE, K. (2002). *Nativismo y alter/natividad en los Relatos del viejo Antonio del Subcomandante Marcos. Caravelle (1988-)*, 78, 197–209.

ZIBECHI, Raúl, *La mirada horizontal: movimientos sociales y emancipación*, Barracas, Argentina: Tierra del Sur, 2005.

Další prameny:

<https://agua.org.mx/coca-cola-consumio-agua-pueblo-en-chiapas-ahora-se-la-vende-en-botella-investigacion/>

<https://a2larm.cz/2021/05/zapatistky-pluji-do-sveta-hledat-co-nas-dela-rovnymi/>

<https://enlacezapatista.ezln.org.mx/2021/06/16/la-calamidad-zapatista/>

<https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1995/11/17/doce-anos-del-nacimiento-del-ejercito-zapatista-de-liberacion-nacional/>

<http://enlacezapatista.ezln.org.mx/2016/11/17/una-historia-para-tratar-de-entender/>

<https://espacio.fundaciontelefonica.com/blog/ahora-no-me-ves-el-espejo-en-el-imaginario-popular/>

<https://www.gamcultural.com/cr/events/208320/las-palabras-generan-palabras-diidxa-ribee-diidxa-taller-de-creacion-literaria-con-natalia-toledo>

<https://geopolitica.iiec.unam.mx/node/145>

<https://www.gob.mx/snics/acciones-y-programas/cacao-theobroma-cacao-l>

https://site.inali.gob.mx/Micrositios/normas/estadisticas_maya.html

https://www.inegi.org.mx/app/tabulados/interactivos/?pxq=LenguaIndigena_Lengua_02_2fc3e39a-e279-413e-897d-6240bc5bf881

<https://www.jornada.com.mx/2014/05/26/politica/003n1pol>

<https://www.jornada.com.mx/2009/06/15/politica/013n1pol>

<https://www.knihydobrovsky.cz/kniha/vinnetou-203002300#popis>

http://palabra.ezln.prg.mx/comunicados/1996/1996_01_01_a.htm

<https://pueblosoriginarios.com/lenguas/zapoteco-c.php>

<https://sedmagenerace.cz/o-nafte-chiapasu-a-kukuricnych-zrnech/>

https://site.inali.gob.mx/Micrositios/normas/estadisticas_maya.html

https://www.youtube.com/watch?v=MjPBo_7sqPA&ab_channel=RadioINAH

<https://youtu.be/irLRvbI3qpc?t=51>